דורש לציון

כולל

באורים ותיקונים על הסימנים אשר בש״ס

יאקב ברילל
רב״ד דק״ק קאיעטיין יע״א.

ווינ
בשנת תרכ״ד לפ״ק
בדפוס השותפים שלאסבערג ובענדינער.

יצא לאור פה ברוקלין נ.י.
שנת תשנ"ב

ע"י

אחים גאלדענבערג

ובסיוע מו"ה יצחק בראך נ"י

• • •

נדפס אצל

5022 - 13th AVENUE, BROOKLYN, N.Y. 11219
TEL. (718) 972-0777

אל הספר

לפני גדולי תורה ומדע ערכתי ספרי ומבוא המשנה אשר מצא חן בעיניהם והם הרחיבו בנפשי כח להוציאו אורה, ואם יפגשך אחד מהם ושאלך לאמר: מה זאת בשם יעקב אביך לשלחך הצעיר לימים והקטן באיכות וכמות לפני אחיך הגדול למי אתה ומי אתה כי קראך בשם להמנות במספר הספרים. ואמרת אבי שלחני למלא לי מקום רק בין משכנות החכמים ותחי נפשי ובאשר באתי לכותבי העתים ובעלי האסופות אין איש מהם נאסף אותי הביתה באמרם צר המקום בעדך ואתה אל תירא כי לא תבוש ללכת לבדך ואם גם קטן אתה ולא הלכת בגדולות ובנפלאות תקום תרחם ציון ובזאת אבוא לפניך והגדל חסדך עלי ותרצני ובראות ה' דרכיו הנה גם אחי הגדול אחרי בקרב הימים הבאים.

קאיעטיין יום ג׳ לסדר וישלח יעקב תרב״ד לפ״ק.

יאקב בר מיכל ז״ל.

הסימן אות מיוחד להבדיל בין הדומים בסימני בהמה חיה
ועוף, דגים וחגבים, ביצי עוף קרבי וביצי דגים חולין כ"ע
עד ס"ז להכיר טהור וטמא, סימני גדול וגדולה סריס ואילונית
נדה מ"ו מ"ח ובשאר מקומות בש"ס, ורבים גם שונים הם
הסימני' בפעולתיהם ודרכיהם וכפי הנמצא השתמשו בני אדם
בהם לדעת ולהודיע דבר כמו ציון קברות מ"ק ה', כרם רבעי
מציינין אותו ושל ערלה ושל קברות, מעשר שני פרק ה'
ומשנה א' סוקרא בסיקרא חולין צ"א וכדומה פרט במקום
הנקל לבוא לידי טעות לברר ולסלק הספק ומשנה ב"ב קע"ב
בילד יעשה יכתוב סימן, שם קס"א ודלמא סימנא דהא רב צייר
כוורא מעשר שני פ"ד מ"א מצא כלי וכתוב עליו ק"ד ובשעת
הסכנה היו כותבין כן, שקלים פ"ג משנה ב' ג' קופות וכתוב
בהן א' ב' ג' וכידוע רבים הדינים לענין הסימנים בנולד
ספק וחשש טעות חילוף ורמאות וחקרו חז"ל ב"מ ק"ז אי סימני'
דאורייתא או דרבנן ואחריהם גדולי ראשונים ואחרונים להלכה
איזה סי' כעדות נאמנה לסמוך עליו. ומלבד שהשתמשו בסימנים
המפורשים בתורה או בהמקובלים וכן בנתחדשים ונוסדים ע"פ
חוקי הטבע ודרכי הנסיון לשמור ולעשות רצון ד' חולין כ"ז סי'
לטריפה י"ב חדש עיין ש"ש ודגול מרבבה סי' כ"ט ובכו"פ סימן
לטריפה שאינה יולדת, ברכות ב' סימן לדבר צאת הכוכבים,
פסחים כ"ג סימן לתרים ואין סימן לעמקי' דקלים כ"ח לביכורי'
ועוד כהנה עד"ז ושייכים להם שבת ל"ג ד' סימני' הם ובסנהדרין
ק"ט בבל ומוסיף סימן רע לתורה השתמשו גם בסימנים לבוא
בסוד ד' ואמרו חולין נ"ו בית תינוק ואמה אעפ"י שאין בו כיתוש
יש בו סימן אשר לפעמים קצת ומכוונים פתרו סימנים אלה
להיפך סוכה כ"ט ת"ר בזמן שהחמה לוקה וי"א חילוף הדברים
עיין תוספתא אשר ת"ר זה בשם ר"מ בנוסחא אחרת כמין דם

פורענות של חרב דבר רעב גם השתמשו ע"ד המלים בין יהונתן
לדוד לגלות סוד איש לרעהו ע"ז י' שלא לי גיורא ר"ה כ"ה שלא
לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים אשר יש לומר לפי' רש"י
שם שגזרו שמד במקומו שלא יקדשו את החדש וע"כ הוצרכו
לעשו' זאת בסתר ולהודיע רק ע"י הסימן שהסכימו עליו בתחלה
ובחרו מאמר זה לפי שהישראל נדמה ללבנה ומכשא דוד כאמר
תהלי' פ"ט כירח יכון לעולם וכן הוא בירושלמי דר"ה פ"ג סוף הלכה
א' שביומי דר' אבוהו כתבו לסימן על קידוש החדש מלת גואלנו
אשר בל"ם הי' ג"כ בשעת השמד שלא יכלו להודיע זאת בפרסום
ובחרו בסימן זה לרמז שבכל זאת בטחו בד' לקדש החדש ולא
פחדו מאימת השמד ולאות וסימן להתחדשות הלבנה, או ג"כ
אין נכון לפי שרבי קאי מזרע דוד ולמען לא יכנו עליו בני עירו
כמש"כ רש"י שם בפי' הראשון שרבי היה דואג על זה לכן בחרו
סימן זה לומר שרבי מזרע דוד חי וקים פי' גדולתו ודעתו ועיין
רמ"א א"ח סימן תכ"ו ובמ"א אמרתי מה שאמר ב"ב ס' כלילא הוי
להו אילנא הוי הוי להו לא כרש"י ע"ד כישוף כ"א ע"ד מוסרי
לסימן טבעי. חוץ מאופנים הנאמרים מלאנו שימוש הסימנים
לעדות ולזכרון תוכו רצוף תמיד תוכן הענין ואם לפעמים ע"ד
סתום וחתום המשכיל ימצא קשר ופשר הכוונה וכבר העירו ע"ז
ומפרשי התורה בביאוריהם על המצות שנאמרו לזכירה כמו תפלין
וציצית, וכן על זה שאמר ד' לאברהם קחה לי עגלה וכו' שהיה
רצון ד' לתת לו ולזרעו אחריו סימנים לעדות ולזכרון על הברית
אשר כרת עמו וכי כל אחד מהפרטים לכונה מיוחדת ע"ז, וכולם
כאחד נושאי ומזכירי ברית ד' כאשר האריכו המדרשים, אשר
עד"ז יש לבאר הטעם שאונקלוס תרגם תמיד מלת כבש אימרא
רק בפ' וירא כ"א פסוק כ"ח שנה את טעמו לתרגם שבע כבשת
הצאן לבדהן שבע חורפן (ובני מה"ו נחום נ"י הראה לי כי גם
על הפסוק במאה קשיטה וישלח ל"ג פסוק י"ט תרגם אונקלוס
במאה חורפן ואם גם לרד"ק הכונה טובים חריפים בכ"מ עובר
לסוחר מבואר במדרש ילקוט במאה טלאים במאה סלעים וכן
הוא בת"י על מאה קשיטה יהושע כ"ד קשיטה אחת איוב מ"ב
טלה וגם בהעתקת ע' זקנים והעתקת רומית, ובוקסדארף
בקאנקארדאנן שלו הביא דעות שניהם אשר הערת בעל בולר
עוללות נכונה לפי שהכסף מקומן בסימן כבש כי כן עשו

הקדמונים שמנו הכבש לערך המקנה כמו הרומיים שאצלם נקרא הכסף מטעם זה בשם pecuna נגזר ממלת pecus דהיינו בהמה אשר אפשר לפרש מה שאמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה כי הנחת שם קשיטה היתה על כבש ואח"כ הושאל על מעה והאריך במכתבו אלי) ולדעתי לפי שיש מקום לשאול איזה יחס והצטרפות מן ז' כבשות אשר הליב לבדהן למפירת הבאר ומה זאת לסימן ולעדה כי הוא חפר ועבדי אבימלך גזלו ממנו, והנה י"נ הגאון מה"ו חיים פאללאק אב"ד ק"ק טרעביטש כ' לי כי במכתב לשנת תרכ"ג הובא בשם חכם אחד שמטעם זה שכל אונקלוס לתרגם כאן כבשת חורפן להזכיר כי הוא חפר לפי שפרש חפר גם במלת חורפן רק בהשתנות מלב האותיות כמו כשב כבש ולי נראה לפי שלא מצאנו בתנ"ך מלה כבש בסמיכות לצאן רק פה דעת אונקלוס שכבשת הצאן הכונה על הצעירים והקטנים שבצאן ומלת חורפן פה מן בימי חורפי איוב כ"ט אשר היא ארמית חורפי ואפוי ע"ז ע"ה עיין ערוך, ויש להרחיב הדבר מלת צאן כוללת כשבים ועזים עיין ביאור פרשת ויקרא ג' אשר יש לומר מה שאמר הכתוב ויקח אברהם צאן ובקר פי' שנתן לו כל הנכלל במלה זאת עזים וכבשים עם כל מינים שלהם רק הכבשות נתן שבע במספר הקדש וגם הציב אותן לבדהן בכונה מיוחדה לאמת ולקיים דברו כי הוא נקי וצדיק ובל לא דבר גזלו עבדי המלך ממנו את הבאר וכידוע שמלת כבש תואר לנקי כפים וחסר כח ובלי יכולת לעמוד נגד הרשע אשר לזאת אמר ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן פי' את שבע כבשת אשר היו גם תחת הצאן ולפי מה שאמרתי הצעירים והקטנים לבדהן וכאשר אמר אבימלך מה הנה השיבו בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר פי' שתאמין לי כי אני נקי נגד דברי עבדיך אשר בל"ס נאמנים בעיניך וכי אני חפרתי ומצאתה אין לאחר זכות ורשות בו ומתרגם אשכנזי הולך בעקבי הה"א זיעבען יונגע טאפפע ועיין או"הש על מלת כבש עד בן שנה ובתוס' פרה פ"א י"ג ובב"ק ק"ה בן יומא קרוי איל ובתוס' שם דלבנין איל בן ב' שנים ואין להאריך. נחזור לדברינו כי שימוש הקיומים לעדות ולזכרון אשר עד"ז להיות עזר כנגד השכחה ברכות ל"א אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך נדרים נ' אמר רשב"ג אם יאמר לך וסימן לדבר רחבעם בן שלמה אשר בתוספתא שם

המקור לא נמלא מלת סימן. והנה שימוש הסימנים עד"ז לעזר הזכרון ערך ותועלת גדול ללימוד התור' שבת ק"ד עשה סימני' לתורה עירובין כ"ד אין התורה נזכרת אלא בסימנים ומהפסוקים שימה בפיהם הליבו לך ליונים מודע לבינה תקרא שם כ"א ויותר שהי' קבלת חכם עוד למד דעת את העם דאגמרי' בסימני טעמי' ופי' רש"י קבע לה נקודות וסימנים בין בתיבות המקרא ובין בגרס' של משנה כי בזמן שהתור' שבעל פה הית' אסורה לכתוב רק כתיבת הסימני' היתה על אופניה שונים הדרך מיוחד ומסוגל להגן התורה נגד הטעות והשכחה, וכמו שאמרו שבת קי"ז ויה' בנסוע הארון פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות ולמעלה ולמטה עיין בס' בני יונה דף מ"א מש"כ ע"ז לדינא כל הקריין וכתיבן מלאות חסרות ויתרות בספר תורה היו בכוונה מיוחדת מן הקב"ה לסימנים על פירוש והגבלת הדין או לפירוש מיוחד אשר לפעמים נאבדה ונעלמה ממנו היום הכוונה האמיתית, ודרך ליסוד חכמים הראשוני' הנקראו סופרים אשר בראשם ה' עזרא ללמד את העם תורה שבכתב עם התורה שבע"פ כמש"כ רש"י בעירובין על קבלת ע"פ מסורה וסימנים להקוע בלבבם עד"ז התור' שבע"פ עם התור' שבכתב ונלאתי בס' מורה נבוכי הזמן קס"ע שהעיר עד"ז וז"ל הסופרי' חתרו והשכילו להתמיד באומה את הפירושים והגבלות המקובלים להם במצות לא לבד בלמוד ושנון בשבת הקריאה כ"א גם בכתיבתם התורה כפי מסורת עבודתם וזה ע"י סימנים בדרכים שונים ורומזים ומורים על הדבר דוגמא לסימני הסופרי' שהוכחו בלא ספק על פי שהגבלת הדין כתב בתורה אשר לא יעדה ולוו לקראות לו בויו וסמכו על הכתוב מלות יעוד אמה העבריה וכן יקדו על הכתוב אשר לא כרעי' אע"פ שאין לו עכשיו אשר מבואר נגלה שהנכון הוא בוי"ו ועל כן סמכו על הקורא הנבון וכתבו ומנים האלף לאורו' גם דינים הנזכרים עיין שם באריכות ולי יקרו רק דעת חכמינו ז"ל נדרים ל"ו שהקריין והכתיבן הלכה למשה מסיני עיין חות יאיר תשובה קל"ב ולא שהסופרים חדשו אלה מדעתם כמו שאמר „ולוו לקרות לו בויו וכתבו בפנים האלף" כ"א הקב"ה אמר למשה שיכתוב לא באלף ויקרא לו בויו ולמשה כותב התור' כמו שנאמר לו ומפי ד' שיכנה כאן המלה כאשר ראויה להיות כן נאמר לו שיקרא המלה לא כאשר כתוב ורק

כמו שאמרנו כי מפי ד' בכוונה מיוחדת הקריין והכתיבין מלאות חסרות ויתרות לנו לסימנים נתנו לעורר השכל ולחזק הזכרון על דבר מיוחד ולא לבד קריאת המלות גם הפסוקים ופסקי טעמים לא רק המאורות הגדולים הם להבין ולהשכיל על ידם דברי התורה שבכתב כ"א גם היחדות אשר נתקנו עליהם דברי התורה שבע"פ ומטעם זה כשכתב משה התורה אם גם נאמרו לו מפי ד' שלש אלה בכל זה לא נתן לו הרשות לכתוב אותן בספר תורה ורק נמסרו לו כשאר תורה שבע"פ אשר לא נתן לכתוב עיין תשובת הרדב"ז ח"ג תרמ"ג למה אין כותבין הנקודה בס"ת וגם הטעמים שהרי גם הם מבארים טעם הכתובים אשר לזאת אמרו נדרים ל"ז ויקרא זה מקרא וכו' ובירושלמי מגלה הוסיף וי"א אלו ההכרעות כי כלם נאמרו למשה מסיני בע"פ כשכתב התורה ונמסר מדור לדור רק ברבות והשתנות העתים עלו קמשונים על אדמת הקדש פרו ורבו הספיקות ודעות שונות ועי"ז גם הטעיות כיון שלא נכתבו בס"ת מטעם שאמרנו ועזרא החזיר התורה ליושנה לא חדש וגם לא היה לו רשות לחדש כמו שאמרו מגלה ג' אלה המצו' שאין הנביא רשאי לחדש דבר ורק בנה מה שנהרס והחזיר מה שנאבד כי כן הי' נמסר למשה בע"פ אשר יש לפרש עד"ז מה שאמרו נדרים דף ל"ז בשם ר"י מקרא כתובין קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלמ"מ אשר צריך ביאור הא כל הפסוקים שהביא שם על הך קריין לא נמצאו בתורה ורק בשאר ספרי קדש ואין שייך שנאמרו למשה מסיני אשר דוחק ליישב ע"פ שאמרו אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמרו למשה מסיני ואם גם יש לומר לפי שהתיבות ישגלנה עפולים צריכות לקרות ישכבנה טחורים ומגלה כ"ה א"כ גם בתורה פסוקין אלו קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין עיין רמב"ם בפ"א מהל' ק"ה בכ"ז לפי שלא הובאו אלו בנדרים משמע כי אלו תיבות לפי שכתובין לגנאי קורין אותן לשבח נקראו ולא הן בכלל קרין ולא כתיבן וכן במס' סופרים הובא ל"ב הלכות אם גם שהסברה הזאת לפי שהוא לגנאי קורין אותן לשבח חפשית מאוד ונותנת מכשול לקרות לפ"ז כמה ענינים בתורה לא כמו שהן כתובין כמותן. ואפשר שזה כוונת רש"י בנדרים ל"ה ע"א שכ' וטעמיה לא מפרש לי אשר צריך פי' ואי לתת

טעם אם הוא הלכה למשה מסיני רק לפי שאמר על ישגלנה עפולים שצריך לקרות ישכבנה טחורים טעם לפי שכתובין לגנאי קורין אותו לשבח ע"ז קאמר באילו לא אתפרש טעם ומצאתי בעת בשו"ת רדב"ז ח"ג הסי' תקל"ד שהעיר בענינים אלו עיי"ש וכ' שהכוונה דכולם הלמ"מ ולא שהסופרים דקדקו דראוים לקרות כן או לתקן אפי' שלא היה הלמ"מ אשר לזאת כתב רש"י וטעמיהו לא איתפרש לי פי' לא תתפרש ואיזה טעם דקדקו הסופרים שכך היה ראוי להיות אשר אין נכון בעיני כי כל עין רואה יראה וישפוט שמלות אלה כתיבן ולא קריין גם בלי הלמ"מ כמובן.*) רק באמת אם גם לא נמצא קרין ולא כתיבן וכתיבן ולא קרין במלות שלימות בתורה בכ"ז נראה ונגלה לפנינו כן באותיות וידוע הפלוגתא אי יש אם למקרא ולמסורת וליכא ספק שלמשה כתב התורה כמו שנאמר לו מפי ד' שלכוונה מיוחדת יכתב המלה כן גם נאמר לו שיקרא המלה לא כהכתיב וכלל זה הנאמר למשה מפי ד' לענין האותיות היה גם לשאר ספרי קדש לענין מלות שלימות ולולא זאת לא היה הקרי והכתיב בשאר ספרי קדש במלות שלימות אשר לזאת אמר הלמ"ב ועיין בהקדמת אור לנתיבה על התורה והגאון מה"ו חיים פאללאק נ"י השיב לי במכתבו כי כוונת הגמ' בכ"ז כמו שאמרתי על אותן הפסוקים שקורין

---

*) ולולא יראתי הייתי אומר שדברי רש"י וטעמיהו לא אתפרש מוסב על הך דנאמר בסמוך שם במערבא פסקו להדין פסוקא לתלתא פסוקין ויאמר ד' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן אשר באמת צריך טעם למה אשר לזאת כון רש"י וטעמיה לא אתפרש ועיין מג"א סי' רפ"ב אשר באמת צריך פי' האיך פסקו במערבא הא כל פסוקי דלא פסקו משה לית פסוקין ונפרש מה דאמרו בקידושין ל' בפסוקי לא בקיאין מתנגד למה שאמרו במגלה כ"ז כל פסוקי דלא פסקי משה לית פסיקי דמשמע דאנן בקיאין ואפשר לפי שאמרו במגלה כ"ב היכי דלא אפשר שאני ובמערבא דפסקו שהורה לתלת שנין אשר לפ"ז יהיה פ' יתרו לג' שבתות כמו שכתבו המפרשים דחלקו כל סדרה לג' שבועות אם גם שיש חולקים בזה כידוע א"כ לפ"ז איך פ' יתרו יהי' לג' שבתות כיון דעשרת הדברות צריך להיות בדבור אחד ומטעם זה גם לנגרא אחד ולא ישארו סוב כ"כ פסוקים לחלק לכל שבת ושבת בעד ס' גברי אם לא יחלק הפסוק לזה לג' פסוקים ושמחתי כי מצאתי בס' המקנה במס' קידושין שהעיר בדבר זה וכיון דלא אפשר מטעם זה היו פוסקים הפסוק זה לג' פסוקים והגאון מהרן אייות ז"ל העמיק הרחיב בתשובתו אלי בענין זה אשר יש להאריך ואכ"מ ורק על דברי רש"י באתי:

לשבח או על המלות נערה לנערה הכתובים בחברון ה' ועל
מלות הוא בהמקומות שהקריאה היא ביו"ד ומש"ה הביא רק
מנביאים וכתובים ולא מהפסוקי' בתורה שהם נודעים לכל אחד
אבל דברי נביאים וכתובים לא היו שגורים בפי של המונים עיין
ע"ז ד'. ומטעם זה שאמרנו בשם חז"ל דקריין ולא כתיבן הלמ"מ
ערך גם בעל מחבר הקדמה למקראות גדולות דפוס וויניציא
מלחמה נגד האפודי קמחי ואברבנא"ל אשר אמרו כל אחד
באופן אחר שהקריין וכתיבן היו רק ספקות אשר נסתפקו אנשי
כנה"ג עיי"ש באריכות ובבעל עיקרים מאמר ג' פ"כ ה' וכן
במאור עינים ולדעתי גם דברי הי"א בנדרים ל"ו ויכנו במקרא
אלו המסורות נכונים עי"ז כי לא רק בקריאת המלות ופסקי'
טעמים הכרעות והנגינות כמו שהאריכו המדקדקים בראיותיהם
שאם גם לא סימני הנגינות בכ"ז טעמי הנגינות מסיני וכאמרנו
למשה מ' והמלות עולה יורד מונח זקף וכדומה לפי שלא נתנו
לכתוב בס"ת היו ספקות ודעות שונות ועי"ז גם השינויים
והטעיות גם בכתיבת התורה היו שבושים בפרט בעניני
המסורו' חסרו' ומלאו' ויתירו' ומה שאמרו במס' סופרי' פ"ו ה"ד ג'
ספרי' נמצאו בעזרה ספר מעונה זאטוטי ובטלו האחת עיין מאור
עינים לדעתי ומעשה זה הי' קודם או בימי עזרא (ואפשר שהאת
עזרה צ"ל עזרא) כי בימי עזרא ואילך אשר שם מעלתו לא רק
לכתיבת ספר תורה כ"א גם בחומשים ליחידים ותקן להושיב
ק"ת ביד סופר ולקרו' בבו"ה ועיין רמב"ם פי"ז מה' ברכות
שומעיו נהגו להעמיד מתורגמן לא יהיה כזאת שאם בספר אחד
יהי' זאטוטי ובב' ספרים נערי שהי' צריך לבטל נוסח זאטוטי ומטעם
זה כי היו ספרים רבים בזמן הזה ומוגה"ס וגם חומשים בצבור
והך זאטוטי במקום נערי הי' מאוחר בזמן העתקת ע"ב זקנים
מגלה י"א ובמס' סופרים אשר אפשר מטעם זה שהי' ידוע להם
מאיזה ספרים קדומים שהיה כתוב בהם זאטוטי גם הזקנים
העתיקו זאטוטי עיין תוס' מגלה (בירושלמי מגלה דף ז' אבר
תך זאטוטי במקום נערי אשר צריך להגיה ולהוסיף מאמר זה
דאל"כ לא יהי' החשבון שם נכון שאמר י"ג והמובאים שם רק
י"ב), ולדעתי הכוונה מה שאמרו על קצת תיבות בתורה שהם
תיקון סופרים לא כמ"ש העיקרים מ"ג פכ"א כ"א כמו שאמרנו וגם
הערוך ערך עטר פי' עד"ז מה שאמרו עיטור סופרים פי' הברה

כמו הצמות לא קרו שתרגום לא עקרו וכן הוא בר"ן נדרים ל"ז כי מתחלה אנש' כפרים וכו' אשר לזאת אמר שהן הלמ"מ כי דורות קדומים היו משתמשי בי"ש אשר יש לפרש ג"כ כוונת תיקון סופרים עד"ז שהסופרים תקנו מה שהשתמשו וקראו וד' עודנו עומד לפני אברהם של"כ כמו שהוא לפנינו ואברהם עודנו עומד וכן בכולן הנקראו ת"ס*) אשר אפשר מתוך הקריאה השתמשו גם בכתיבה וטעו, והקנו הסופרים פי' עזרא והחכמים עמו ואחריו שעסקו במלאכת הקדש לתקן קריאת וכתיב' התור' בכל עניניהם מכל הטעיות ושגיאות שנפלו בשגגת הסופרים שלא שמשו כל צרכן ע"פ הקבלה האמיתית; אכן בכל זאת אם גם הם החזירו התורה ליושנה לתקן כל עניני כתיבה וקריאת התורה ולפי הנראה מהיראה שבדורות אחריהם ילמיחו השיבושים במקדם כתבו גם דברים אלו הנוגעים לענין מקרא פסוקים פסקי טעמים והכרעות ונגינות אשר לא נתנו לכתב בס"ת או בספר מיוחד ובפרט בהחומשים אשר כתבו ליחידים ואם גם מטעם שאמרנו דלא היו כותבין בס"ת דהוי כענין תורה שבע"פ יהיה אסור לכתוב עניניים אלה בחומשים או בספר מיוחד בכ"ז היתה זאת להם להתיר משום דהוי כלא אפשר או שכתבו זאת ע"ד סימנים כמו שאמרו גטין ס' קרוגים שאני פי' ראשי תיבות אשר בל"ם השתמשו באופן זה גם חכמים אחריהם בכל עניני תורה שבע"פ במשך הזמן שהיה אסור לכתוב תורה שבע"פ דלולי זאת אם גם הי' להם מגלת סתרים בכ"ז מתנגד להשכל שלא ישתכח אשר היה להם בקבלה ומה שחדשו בכל דר (והרמב"ם להקדמת ר"ה כ' דלאב"ד הי' כותב לעצמו אשר בחרתי במ"א וכמון בעיני מה שכ' רכ"ק בס' מנח"ז במאמר

*) במקראות גדולות דפוס ווינציאה ריש פ' במדבר י"ח תיקון סופרים אשר לא ידעתי לפרש כי מלבד שלא הובאו לפי הסדר גם לפי המנין הם רק ט"ו ובפרט ענין תקון סופרים אשר לא מצאתי בש"ס כ"א במ"ר על הפסוק ואברהם עודנו כמלא בספרי פ' בהעלתך ד"ה ויהי אשר מובאים שם רק ז' ת"ס ובמכילתא פ' בשלח ד"ה ברוב גאונך וכן באבות דר"נ מובאו ז' ובתוספי' עוד ד' אשר בכ"ז הם רק י"א ובילקוט ד"ה ברוב גאונך שהם דברי המכילתא ומדרש תנחומא אחר שהביא כנראה מראש דבריו לשון המכילתא הביא עוד ממם פסוקים ועיין מתנות כהונה פ' וירא אם גם אין ספק אצלי מש"כ בתנחומא בסוף אלא שכתו הפסוקים אלו אנשי כנה"ג ולכך נקראו סופרים הוא רק תוספת כותב ומפרש מאוחר והארכתי במ"א ועיין מ"א פי"ש:

הנזכר בשם חכם אחד אשר הוא הגאון מהרי"ץ חיו"ת ז"ל כמ"ש מהר"ץ בספרו ת"כ מאמר ל"ת דף ס"ג בהערה מה שהזהיר ר' ישמעאל את ר"מ עירובין י"ג בני הזהר במלאכתך מלאכת שמים שאם אתה מחסר או מיתר אות אחת נמצא אתה ומחריב את כל העולם לפי שר"מ כתב בחומשים שלו מלה אחת לסימן שיזכיר את הדרשות שהיו לו כאשר בספרא דר"מ כתוב והנה טוב מאוד מות וכתנות עור אור ובירושלמי תענית משא דומה רומי ולכן הזהיר לו שלא ירגיל לעשות כן שמא יטעה ויכתב כן בגוף הספר (אם גם הבנת המאמר כפשוטו לפי שר"מ היה סופר גיטין כ"ז הזהיר לו שלא יסמוך על גדולתו ויכתוב רק מתוך הספר לפי שכתב כפי מה שמלאכו במגלה ועיין ירושלמי שם פ"ד ומגלה בלא ספר ואם שם הי' בשעת הדחק או לפי הי"א שהיה כתב בכ"ז לא יסמוך עד"ז היכי דאפשר) על כל פנים בל"ס שעזרא וסיעתו דאגו מאוד על הימים הבאים והתאמצו בכל עוז לעשות פעולות למען יעמדו כל התיקונים שעשו בענין כתיבת וקריאת התורה לדור אחרון ולא יחזרו כמוקדם הספקות ודעות שונות ושם סופר המונח לעזרא ע"פ הפסוק עזרא ז' עזרא כהנא ספר דתא יאות לו לפי כל ההוראות המונחות בשם ומשותף סופר לכותב ס"ת ללומד תורה ולסופר ומשב מכין אותיות כי הוא תקן והגיה ספר תורה, הוא למד את העם התורה שבכתב עם התורה שבע"פ אשר לזאת כוונו בנדרי' ל"ו ויקרא זה תרגום פי' כוונת התור' שבכתב ע"פ התור' שבע"פ וגם הוא הי' הראשון מבעלי המסורה שנקראו בשם סופרים לפי מה שאמרו קידושין ל' מפני שהיו סופרים ומונים כל אותיות שבתורה לשום ע"ז גדר וסיג שלא יבואו זרים מבעלי דעות הנפקדות לשנות את התורה וגם לא יכשלו הכותבים ומעתיקים את התורה ברבות הימים לשנות דבר בשגגה ובלי דעת אשר לזאת כוון ר"ע שאמר אבות פ"ג מ"ג מסורת סיג לתורה, ודברי ר"י בנדרים ל"ו מקרא סופרים הלכה למ"מ רומזים ע"ז באופן קריאת המלות אשר יורנו הסופרים והחכמים אחת כבר נמסר למשה מסיני והם יודעים אותה רק ע"פ הקבלה איש מפי איש:

אולם בכ"ז לא נתקיים דעתם והתעוררו ספיקות וחילוקי דעות אשר לזאת אמרו קדושין ל' אנן לא בקיאין בחסרות ויתרו' בפסוקי לא בקיאין אשר כל המאמר שם צריך פי' ומלאכו

מפורש שהיו חילוקי דעות בהקריאה משנה ע"ז כ"ב איך אתה קורא כי טובים דודיך א"ל אין הדבר כן אשר מפורש או לפי שלא היו מנוקדים ואו שהיו עי"ז נוסחאו' שונות בספרים שלהם אשר יש להבין בזה ג"כ מה שאמרו כתובות ה' ידו כתיב ולפנינו בכל ספרי תהלים ידיו עי' מהרש"א ח"א רק כיון דלא היו מנוקדי' ידו בויו שוא"ת וידיו ביוד ויו אחת בקריאה והגאון מרי"פ ז"ל העיר בהגהות לש"ס על מה שאמרו ברכות כ"ז אל תקרי גוים אלא גיים ב"ב ח' פרוש לרעב לחמך כתיב בשין ועיין יומא צ"ז כתיב ישמח וקריין ישמח בשין ימנית וכן במקומות אחרים בש"ס ומדרשים ספרי ומכילתא אשר הביא לפעמים הפסוק ודרשו עליהם אשר לפנינו אין כן בהכתובי' ועיין סנהדרין ק"א. ויעתר לו מבעי לי אמר ר' שמעון בן יוחאי מלמד שעשה לו הקב"ה אשר במקרא שלפנינו כתיב ויעתר ועיין תוס' עירובין ס"ה ד"ה בלר מגל' ג' ד"ה וילן שרגיל הש"ס לקלר המקרא ולכתוב הכוונה ותוס' ב"ב קי"ג כ' שלא היו בקיאין לפעמי' בפסוקי' ובמ"א הערתי שמצאתו בספרי ספרא ומכילתא להוליא דיני' והלכות מן מלות הפסוקים אשר אין לפנינו כן ולא מצאתי עד"ז בש"ס בבלי וירושלמי אשר אין לומר שהוא רק אקמכתא ותוס' יבמות ע"ז דר' עקיבא לא אסיק אדעתי הפסוק ביחזקאל ומש"כ ע"ז בנוב"י ומה"ת אה"ע מ"א על כל פנים נבין עי"ז שאמר איסי בן יהודה יומא נ"ז חמשה פסוקים אין לו הכרע הא אמרינן נמי שכל אלו הפסוקים ופסקי טעמים ואמאי לא הכריע ע"י פסוק טעמים ועיין תוס' שם שהי' כתיב באסמכתא ובפרש הפסוק ארור שהוא פסוק חדש ולפי הירושלמי מגלה י"א אלו הכרעות תחזק עוד הקושי' אשר לפי שאמרתי נכון כי אם גם עזרא וסיעתו תקנו כל אלא בכ"ז אחריהם נולדו ספיקות ודעות שונות ובאמת כבר כ' תוס' נדה דף ל"ג ד"ה והנשא שהמסורה חולק על הש"ס עיין שם בהגהות ותוס' ערכין ל"ב דברי המתחיל אשר שאין כן בחומש המדויק וקוטה ל"א ולחזי האי לא אי בלמ"ד אל"ף אי בלמ"ד וי"ו וכן בהגהות הגאון רע"א ז"ל למס' פסחים שהביא מקומו' רבות בש"ס ומדרשים וגם בין בעלי המסורה בעצמם כידוע הן חילוקי דעות אשר הטעם כי אם גם אין להכחיש מה שאמרנו שלכוונה מיוחדת הי' מהקב"ה הקריין וכתיבין מלאות חסרות ויתרות להיו' סימנים בכ"ז לפי שלפנינו בתורה הקרין וכתיבן רק באותיות

אהו"י אשר הן כח נסתר ונקל ע"ז מאוד לבוא הטעות גם בכתב אבל אותיות אלו בפרט החילוף בין יוד לויו אשר קו שלו רק ארוך יותר אשר מטעם זה הזהרו לכתב ספרים בע"פ כ"א מתוך הספר מגלה י"ד ורק ע"ז מקור כל החילוקים בין בעלי מסורה וגמר' וגם בין בעלי מסורה יחד ד"מ פ' שמות פ' י"ג אשר תחת כי יביאך ביוד במקלת ספרים כמו במקראות גדולות דפוס ווינציאה ובאך בויו שוואית אם גם השכל יכחיש שהקב"ה צוה למשה ובאך בויו אשר לא לבד הוא נגד חק הלשון גם יש להכריע ממלת יביאך אשר עוד פעם אחת בפרשה זאת שהקו מן היוד נכתב ארוך בטעות לויו ויש לומר שנתהוה הטעות לפי שהויו שוואית דומה בקריאה לבית הסמוך בלי דגש במלת יביאך והיוד מן יביאך נדחק בקריאה ע"י היוד שלפניו במלת כי בכל זאת במקלת ספרים ובאך בויו ודעתם בל"ס אם גם נעלמה ממנו הכוונה הלא זאת בכמה קרין וכתיבן חסרות ויתרות והנסתרות לה' אלהינו ולנו רק לשמור ולעשות ככל הכתוב בתורה ולפי שהיה לפניהם כך בספרי' שלהם אם גם בהקריאה לא היה להם ספק שצריך לקרות יביאך בכ"ז בהכתב לא שלחו את ידם להגיה ועיין אורי אור סוף ספר בני יונה שכ' וז"ל ומקלת ספרים ובאך בויו הוא טעות ועיין בתשו' כ"י לבית לוי סי' ל"ז אפשר לעשות בשביל זה אפי' תפילין אחרים אין צריך עכ"ל אשר ממלה זאת נוכל לדין גם על שאר חילוקי דעות בהמסורה ועי"ז גם הטעיות בספרים לפי שלא נמצא בתורה כמו שאמרנו רק באותיות אהו"י וכבר האריכו בספרים אי ובאיזה מקום לעשות הדין כהמסורה אי כבעלי הש"ס ואין להאריך ונחזור אל הדבר שאמרנו כי הקרין והכתיבן נתנו לנו מפי ה' לסימנים והן הלמ"מ ולא כדעת מוכ"ה שעשו אלו הסופרים והשתמשו בסימנים אלו ללמד את העם ביאורים ופירושי' בתורה אכן בכל זאת לא נכחיש שגם הסופרים עשו סימנים מדעתם כמו האותיות גדולות וקטנות ו רבתי במלת גחון תיו דהתגלח הדלית במלת אחד והריש בלא תשתחוה לאל אחר י' זעירא ויקרא וכל האחרים בש"ת וגם*)

---

*) עיין טו"ז יו"ד סי' רעד שעשר הנקודות היו מתקנת עזרא כמש"כ תוס' בזבחים ס' ר' ישמעאל בשכתב עזרא התורה עשה עשר נקודות ואמר אם יאמר משה לא נקדתי יאמר הלא לא מחקתי (הגאון מהר"ץ חיות ז"ל בספרו מבוא התלמוד במקום שאסף כל תקנות עזרא הי' להעיר גם על דברי תוס' אלו

העשר נקודות המיוחסים לעזרא אשר עליהם כ׳ הרמב״ם בפ״א מה׳ ס״ת ויזהר באותיות גדולות וקטנות והנקודות כמו שהעתיקו הסופרים אין מפי איש כל הדברים האלו לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר והחכמים בדורות אחריהם הרחיבו דרך זה לקבוע הלכה או דבר חכמה ומוסר על הפסוקים כמו שאמרו

שעשר נקודו׳ בספר תורה מיוחסו׳ לעזרא) אשר צריך להגיה בפסקי תוס׳ מנחו׳ פ׳ כל הקרבנו׳ וכן הוא בהגהות לש״ס במס׳ אבות דר״נ סי׳ ל״ד וכם מסופרי הגיה בהשאלה עדבר מפני הנקוד והוא ישיב שלא מסק וגם׳ בן יוספי כ׳ ליישב שהכוונה לפי מש״כ רש״י סנהדרין מ״ג על הך נקודות שבתורה דכל נקודה בא למעט וכן בכ״מ אשר לזאת כוונו עזרא אמר אם יבא אליהו (ולר״ק שגרסה מעת) ויאמר למה נקדת פי׳ הא כל נקוד כמותו ע״ז יענה הלא לא מסקתי מגוף הדבר שלילה אמנם רמזתי בנקוד זה שמלבד שפשוט יתן הפסוק עוד דרשה שבלתי הנקוד שמעינן היפך אשר בכל זה צריך פירוש לפי הגרסא באבות דר״נ ואם יאמר למה׳ כתבתי אותן אומר לו כבר נקדתי עליהן ואם יאמר לו יפה כתבת אעבור הנקודה מעליהן וכן הביא הערוך ערך נקד בשם הגדת משלי גרסא זאת והוא במ״ר פ׳ במדבר בשנוי קצת ענין ממה נפשך אם יאמר לו מפני מה כתבת יאמר כבר נקדתי הא בזה אין מעורך שעשה שלא כהוגן וגם הפך האומר אם אמר יפה כתבת אעבור נקודתי למה ועל מה שאם יפה כתב שצריך להעביר הנקודה. ולדעתי ליישב דברי האבות דר״נ ויהיו מאמרים עם דבר תוס׳ רק אם נגיה במקום יאמר לי יפה נקדת יאמר לא יפה נקדת בהפך כי באמת צריך פי׳ הא אין נביא רשאי לחדש דבר ועיין מגלה ג׳ מנצפך צופים אמרום וכמו שלא היה ביד עזרא לעשות פסוקים ופסקי טעמים בספר תורה משום שלא היו בספר שכתב משה א״כ איך באמת עשה עזרא העשר נקודות רק לפי הנראה גם עזרא מצא העשר נקודות בספרי תורה אשר הי׳ לפניו מסופרי׳ קדמונים ורצה לפי הכרעתו שהן מן צורך גדול ולא היתה די לו אם יכתב רק בספר מיוחד או בחומשים שנגנזו ועל כל פנים אין תועלת המסיקה היתה שוה לו בנזק המניע ע״כ ולכן לא שנה מספרים הקדמונים וכתבו אלה גם בס״ת שלו וגם תקן בכל ספרי תורה שספרו אלה ועשה זאת לספק בישראל שנכתב העשר נקודות אשר לזאת כוונת פסקי תוס׳ אם יאמר למה כתבת פי׳ הא אין לך לחדש דבר ע״ז יאמר לא מסקתי פי׳ שכך היו מנוקדים כבר ואני רק לא מסקתי אותן אשר זאת הם גם דברי אבות דר״נ רק באריכו׳ קצת דרך ממה נפשך אם יאמר לי למה כתבתי אומר כבר נקדתי עליהן פי׳ שהיה מנוקדים כבר ואם יאמר לא יפה כתבת פי׳ בכל זאת לא טוב עשית שלא ס״ת מן משה רבנו לא הי׳ כן ואם תקנת כל השעיות למה לא הלכת גם בענין עשר נקודות בעקבות של משה רבינו ולסלק אותן בהספרים ע״ז אמר יאמר לו לא יפה וכו׳ אז אעבור הנקודות באמת אף אני אאמין שרק למצוה מן המובחר זאת כמ״ש הרמב״ם ויסכים גם משה עמי:

אסמכתא בעלמא הוא אל תקרא כך אלא כך והית' מטרתם לתת לזכרון עזר ומשען ע"י סימנים בתורה עיין מורה נבוכים*) חלק

---

*) דכל הדרשות בלשון אל תקרא כן רק מליצה השיר לעשות סימנים למען יהי' נשמרים בכח הזוכר ע"י כתבי קדש שהשעינו עליהם ועיין של"ה ח"ג ד"ה אל תקרי וקבלתי כ"מ שאמרו א"ת משום שיש איזה קושי' שלא לקרו' כך ואני אומר דלפעמי' אומר א"ת אף כשאין קושי' בקריאה רק לעשות שאותו דבר בעצמו הי' מקובל אצם מפי איש כדי שלא ישכח מפיהם ולא מפי זרעם שמו כמו סימן בפיהם והביאו ראיות לדבר כדמות אסמכתא ואמרו אל תקרא ועיין מבוא התלמוד פ' כ"ה שהדרושים הנאמרים בלשון א"ת לא רק בסילוף אותיות בין שמאל לימין או הנקודות והברות כמו ברכות ז' אל תקרא שמות כ"א שמות וכדומה מפני שבכתבי הקודש אין נקודות הנקל לקרות כמו שיאות בעיני הקורא לעשות סימנים אשר נכונו בעיניו, גם בב"א וסית ברכות ל' אל תקרא בהדרת אלא בחדרת עיין מ"א לפי שיש סופרים שלא היו תולין את רגל הה"א והיה נראה כמו חי"ת, או לפי שהם ממולא אשר גם כשאר אותיות קודשין ל' אל תקרא ושכנתם אלא ושלמתם עיין רש"י, וברכות כ"ד אל תקרא שגרת כ"א שרגבת (והוא כעין כנס וכנם והביא כסל לפי שהוא דגש וגם נו"ן ולמ"ד מתחלפין כנודע) והנה שם נלריך עיון דלפי הרמב"ם דעיקר הדרשות רק דרך אסמכתא לדבר התורה אם כן מה מקשה הגמ' ברכות ל' והא בהדרת כתיב ר"ה י"ג אל תקרא לשלם אלא לשלים והרי לשלם כתיב הא לפי הרמב"ם אין כאן דרשה גמורה ורק אסמכתא ומאי איכפת לן א"כ נאמר בהדרת או נאמר לשלם סוף סוף יכולין לסמוך דרך זה לסימן בעלמא וכנם הארכתי בהגהות לש"ס עכ"ל ואני בתשובתי אליו הארכתי כי בגמ' אשר לפנינו ברכות רק ודלמא לעולם כי הא דר"י ודר"ה והא מבעי לי' לגופי' כיון לפי השל"ה הי' הדבר מקובל ורק להביא ליוני' אמרו אל תקרי וכיון דצריך לכא דר"י דבוי מצויין נפשי' לקרות בהדרת וכן בר"ה דמבעי' ליה לגופי' להיות לשלם א"כ אין זה סימן ואסמכתא כיון דלא משתמע מקרא כמש"כ תוס' ר"ה י"ג כ"ב ד"ה תנא ונפרש לזי הכלל שכ"מ שנאמר בש"ס תנא לן או מנא הני מילי שרצו להביא ראיה מן הפסוק א"ל מאי קרא לא רבו אלא אסמכתא. עיין של"ה ס"ז ע"ב ד"ה מנא לן א"כ קשה בברכות שהקשה מנא הני מילי ובר"ס שהקשה מנא לן שרצו להביא ראיה מן הפסוק אל תקרי אשר רק אסמכתא הוא ועיין בפ"י ברכות ע"ד תפלה דע"כ לא שייך בהדרת מתם אלא א"כ אנן קרין בסדרת וכן בר"ה שע"כ דרשה גמורה היא והארכתי עד"ז ליישב סתירת המפורשים על סתירת הש"ס שהקשה לפעמים ל"ל קרא ולפעמים הרבו אסמכתא ואין להאריך ורק אעורר פה על דבר אחד בתשובתי אשר מצא חן בעיניו שלשון אל תקרא לפעמים על מ"ה אשה שיש לה שתי הוראות אשר לנכון בזה דברי תוס' עירובין פ"ז אל תקרא אמנו אלא אמנו פי' אל תקרא רפי אלא אמנו דגש ואין כן שכל אמנו שבתורה דגשין וכו' וכן אצלנו בספרי ולא נס ליחה אין כתיב כאן אלא ולא נס ליחה אשר צריך פי' והנה בספרי שלפנינו דפוס ווילנא אמר ר' אלעזר בן יעקב אל תקרא

ג' פרק מ"ג ור"ע אשר אמרו עליו מכחו' כ"ע שהי' דורש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות נראה כי הוא הראש בין החכמים אשר אחז והעמיד דרך החכמים הראשונים הנקראים בתחלה בשם סופרים לחפש ולמלא עזר ויחד על כל המקובל והמחודש בתורה אשר טעם בחירת דרך זה לא לבד והטעם שכ' בד"מ למען לא תתרחקנה ההלכות מן המקרא ולא יכשלו הלומדים אשר לא בא על עומק הענין לאמר אין להלכה הזאת קשר וחבור על התורה ולהראו' להם כי כל דבר המקובל ואשר תלמיד וותיק מחדש בהררי קדש יסודו, או מטעם לעמוד בפ"ז נגד כת הצדוקים כופרי תורה שבע"פ אשר פרו ורבו ולאת לכל אשר ידעו והרחיבו על אדמת הקדש יחד בהתורה שבכתב כי עיקר התכלית הי' בזאת להת עד"ז סימנים לבל ישכחו דברי

ולא נס ליחה אלא לא נס ליחה עכשיו כל הנוגע בבשר של משה לחה פורחת אילך ואילך ותמה לחה נקודת הלמד בשוא והחית בפתח ובספר שעון לבחינת עולם פרק ז' כ' שהכוונה אל תקרי לֵחָה שעיניו כמו לַחוּ אלא לֵחָה אשר ע"ז

כ' תוס' שכוונת הספרי לאמר א"ת אם גם אין השמות נכתב רק בתנועת הקמץ והחולם אשר ג"כ כאן שייך אל תקרא ממנו אלא ממנו אם אין שינוי נכתב רק בתנועה עיי"ש ועיין פסיקתא ול"ז גם שלא נשתנה אדמת פניו מדמות שהי' בהר סיני עדיין כאלו הי' עומד ומשרת פני אל חי ולדעתי עד"ז כי מלת ממנו מדבר בעדו רבי' ונסתר יחיד רק החילוק בהוראה נסתר הוכרח הנון בדגש לחשלום כמו בכינוי הפעלים ישמרנו בדגש ולמדבר בעדו היו ראוי להיות הנון רפי ולפניה צירה ממֵני כמו בכינוי הפעלי'. ישמרנו עיין

ביאור בראשית ג' פסוק כ"ב והיו קוראין אנשי מזרח אך אנשי מערב אשר על פיהם אנו עושין היו קוראין בסגול אם גם הראב"ע אמר כי רק הענין יוכיח אשר לפ"ז יהיה נכון אל תקרא ממנו בצירה והנון רפה כ"א ממנו בסגל והנון בדגש רק כוונת תוס' כמו שאמרנו להגיד לנו כי אל תקרא ממנו אלא ממנו באמת אין מחליף רק לשון אל תקרא הוא במלה אשר יש לה ב' כוונת והניא רש"י מן ספרי שהלשון אל תקרי גם דרך זה כי מלת נס תוכל להיות עבר וגם הבינוני אשר לזאת כיון בספרי אל תקרי ולא נס ליחה אלא ולא נס ליחה אשר אין כוונתו על מלת ליחה כי אם על מלת נס אשר תוכל להיות עבר ובינוני רק כאן הוא בינוני ואמר עכשיו כל הנוגע בבשר ואם בספרי הוכח לשון אל תקרא במלה שיש לו ב' הוראות גם הפי' בגמ' אל תקרא ממנו אלא ממנו ג"כ שהכוונ' כאן לנסתר ודעת הגאון מ"ו חיים פאללאק נ"י שכוונת הספרי אל תקרי ולא נס בחלוף על הפעולה כי אם ולא נס נויז להורו' על הסיוג שנס הנוגע עכשיו ר"ל אחר מותו הליחה פורחת אילך ואילך כמו באדם חי שהדם והאבר להיות שבגופו הולכים ומתנועעים תמיד וכאשר יגע איש בבשרו הם פורחים או בורחים ממקום למקום.

תורה אשר ע"י שקידת התלמוד חדשים לבקרים וע"י ליווד החפשית בבתי המדרשי' אשר זה אוסר וזה מתיר ע"י השתלשלות דיבוק דבריהם להתורה שבכתב ימלאו יחד וגם לא ישכחו עם טעמיהם אשר גם מטעם זה אמר ר"ע מסורת סיג לתורה עיין ברטנורה לפי שדרכי התור' שנמסרו לדרשה וכמו שאמרו ויבינו במקרא אלו המסורת הן גדר וסיג לתורה לשמור ולעשו', ובעלי המסרה השתמשו בסימנים לזכור דברים מיוחדים בפרט דברים הזרים עיין בית הבחירה לאבות שמפרש בזה דברי ר"ע שהבאנו מסרת סיג לתורה וז"ל פי' שהסיג שהאדם עושה לעצמו לזכירת הדברי' הם גדר לתורה לשמור שלא ישתכחו ומסרת מלשון מסרה לפי שבעלי מסרה נהגו כן לזכור דברים הזרים שבמקראות ד"מ שבג' מקומות בתורה נמלאו הלפינו מקדש ובשופטים ט' שתי עיניו וסימן חד דנביאי ותרין בתורה וסימנך פד"ח עיי"ש שהביא סימנים רבים אשר כתנה וכהנה בספרי מסורה; וע"ד שמלאנו בש"ס במקום שיש מאמרים רבים להביא מתחלה רק מלה אחת לקיומן השתמשו גם לפעמים מסרה שלא להביא הפסוקים שלמים לפי שהיה ידועים רק קצתם להזכיר על ידו כל הפסוק נדרים ל"ו וכן במס' סופרים הלכה ח' יש אשר שם לפעמים רק מלה אחת הצריך פי' והיקון כמו שם הלכה ז' פי' עניש יכיש ובגרעטן אלישמע השוטה שצ"ל כאשר מלאתי אח"ז ג"כ בספר היקר גמטעטקדיעקטליכע פארטענגע מראש חוקרי קדמוניות מה"ו יו"ט צונץ דף ל"ה הערה ד' שצ"ל ישועל ובגבעון אליפלט שמע השוטר פי' שמלת ישואל אשר מלאנו בה' מקומות בתנ"ך צריך להיות רעיאל ולקח מלה המוקדמת או המאוחרת מהפסוק כמו שתוא שם במס' סופרי' הלכה ו' ואלו הם של נביאים ושל כתובי' תרצו חושי אמר לו וכו' אשר ג"כ צריך פי' מלת לו אשר לפי הנראה סובב על הפסוק ואמר לו כי אתה תתן שמואל א' ב' י"ז ושם בהפוך לו כתיב ולא הקרי וכן שם בסוף ודברו אשר לא מלאתי מלה זאת ולדעתי להגיה במקום ודברו שצ"ל תראו או ותיראו וקובב על הפסוק בשו לא תראו חתת ותיראו איוב ו' כ"א אשר הקרי לו והגאון מהר"א ווילנא כ' בס' שנות אליהו דף כ"ז וז"ל צ"ל דברי ול"ג הלכה ז' עניאל ויכיאל שני שמות של סופרים ובגרעין צ"ל ב' גרעין אלישמע הסופר פ' אלישמע הסופר וגרע שני דברים שלא תשב במסורה כמו עניאל ויכיאל

עכ"ל ולדעתי כמ"ש ועיין מסורה גדולה שלא נמנו רק ט"ו מקומות בתנ"ך אשר כתובים לא ונקרים לו וחסרו ד' מקומות אשר חושב במס' סופרים ובמקראות גדולות דפוס וויניציאה דף תכ"ג על הפסוק ישעי' ט' לא הגדלת השמחה ט"ו לא דכתיבין באלף וקריין לו וסימן נמסר בסדר שמיני ותרין מן הפלוגתא ותרי חילוף אשר לזאת כון הגאון הנ' ובגרעון ב גרעון פי' שמגרע ב' דברים שלא חשב במסורה וקושב על הב' פסוקים אשר עליהם כ' במסורה ותרין פלוגתא והארכתי בתשובה. והנה כלל זה שאמרו עשה סימנים בתורה ונשתכחו בני יהודה עירובין כ"ג דדייקא בלשנא ומנחו להו סימנא התורה נתקיימה בידו משא"כ בני גליל הי' לחק בישראל הנשמד ונעשה פל דרכים שונים מגלה ל"ב כן הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה וכו' תוס' לפי שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונין אותן בע"פ וע"י כך היו נזכרים יותר ואמירות היו לאם התורה אשר יש לפרש עד"ז מה שאמרו בגילה כ"ד אמר לי גמרא גמר זמירתא תהא נולא דברי רש"י שם לפי שאן שונין המשניות בזמר השיב לר"י דאמר מאי נפק' לך מיני' שהי' לך לשמור הכלל לגמור בזמר שלא תשכח הפי' במשנה כי רשב"ג אין חולק ובמשניות נמלאו לפעמים יחד דינים שונים לפי שהם מחכם אחד או ע"י התדמות הלשון או מכין על דרך סימן לחזק כח הזכרון כמו המשניות בפרק ר"ע פ"ט שבת בפ"ד דפסחים דין מכירה דקה, ומלאכה בט"ב אשר הם לפי המקום שנהגו, פ"ק דמגלה אשר מונה הלכות שנאמרו בלשון אין בין ויש לישב עד"ז קושי' תוס' פסחים מ"א ד"ה אין מבשלין אשר הניחו בלא ישוב*) ובחבורי מ"ח בארתי ליכוף וחיבור המשניו' וגם בס' ת"כ העיר

*) וגם בסידור הגמ' על האוספי' הנאמרי' סגור וקשור מאמרים כמו שמצאנו בספרי האשונים ואחרוני' ועיין רש"י יומא ע"א איידי דאיירי בשיש מתוקני' נקיש לה וכו' שם אליכם אישים אקרא נראה פ' שנות חיים הוא דנקיש לה והגאון רי"ף ז"ל כ' דמלות ליישב דברי רש"י שהפסוקים רחוקים זה מזה כי הפסוק שנות חיים משלי ג' והפסוק אליכם אשים אקרא משלי ח' אשר יש לתמוה עליו כי במשלי ט' פסוק י"א הוא ג"כ כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים מענין זה מתחיל בסי' ח' הלא חכמה תקרא ובפסוק ד' אליכם אישים אקרא ובסי' ט' פסוק י"א הכתוב הולך ואומר וא"כ מש"כ רש"י אליכם אישים אקרא שנקיט מפני שהפסוק אליכם אישים הוא התחלת שנות חיים

על המשניו' בפ"ק דחולין שבאמרו בלשון כשר בזה פ"א דערכין בלשון לא פחות ולא יותר מנחות פ"ג כל עניינים שמעכבים זה את זה, נדה פ"ז כל העניינים הנשנים בלשון כל שחייב בזה אשר כבר אמרו בירושלמי שקלי' ומשפחה סופרי' שעשו את התורה ספורות ה' לא יתרומו ה' דברים חייב בחלה ע"ו נשים פוטרו' ל"ו כריתו' בתורה והובא ברש"י תמורה ש"ו וקיים שלרפו הדברים ומנאום יחד שלא ישתכחו אשר עד"ז ג"כ במס' אבות דר"נ ה' דרך ארץ ובש"ם על כמה מקומות. — ולדעתי אין ראיית המפורשים חזקה שהביאו מן הסימנים אלו הנראים במשניות וגם מן הסימנים הנמצאים מפוזרים בש"ם בלשון וסימנך נגד הרמב"ם שאמר כי רבי כתב המשניות וכן ר' אשי הגמרא בספר אשר עד"ז כשהיו כתובין בספר ולא היה חשש שכחה על מה הסימנים אלה וע"כ רק רבי סתם וחתם המשניות ונשאר הכל בע"פ וכן ר"א רק אסף וקבץ וסדר כל המשא ומתן על המשניות שנתחדש אשר מטעם זה היה צריכים בכ"ז הסימנים כי לפי הנראה אם גם רבי כתב המשנה ור"א הגמ' על ספר ע"פ הכרח ושמכו על הפסוק עת לעשות בכל זאת לא הי' ההכרח ומהם ללמוד רק מתוך הכתב ואדרבה הם וחכמיהם ידעו ג"כ נזק המגיע ע"י כתיבת תורה שבע"פ והתאמצו ג"כ שעיקר הלימוד התורה תהיה בע"פ אשר ע"ז עוד הצרכו להסימנים אשר היו להם מימי קדם ובלא"ה מהמשנה אין ראי' כי רבי שמר דרכי המשניו' כמו שהיו לפניו ומשנה לא זזה ממקומה ובפרט אם גם נכתב התורה שבע"פ בכ"ז לא הי' קונטרסים לרוב והוצרכו רוב תלמידים לחזור בע"פ המשנה עם הקושי' התירוצים ופלוגתות. בשם האומרים כפי הסדר שלמדו והוכרח להם הסימנים לאותות במקום שהשכחה והטעות נראה להם לאפשר, וראי' לזה כי גם הסימנים בש"ק אשר לא נמצא שמוך להם הלשון וסימנך כ"א מלת סימן לבד כמו שמובאר להלן עכ"פ ומאחרים הם שמורים או על שמות החכמים או על תוכן מאמריהם ולמה היה להם סימנים אלו והא כבר למדו מתוך ספר רק לפי שלא היה עוד להם בזמן הזה קונטרסים לרב

לא סובב על הפסוק כי אורך ימים ושנות חיים כ"א על הפסוק ושנות חיים כ' אשר הראש אליכם אישים אקרא והגאון מהר"ש ראפאפורט נ"י האריך זה איזה שנים בתשובה אלי על ענין זה:

והוצרכו תלמידים רבים לחזור בע"פ השתמשו בסימנים אלו. ומצאתי בב"ח חלק ז' דף רכ"ד שאמר עד"ז חכם אחד אשר לא נזכר שם שמו ורק בזאת דעתו דעת אחרת שאמר כי נתחברו סימני' אלו בהתחלת כתיב' התלמוד בזמן שהי' קדורו' המסכתו' עם הפלפולים אך לא הי' עוד ספרי תלמוד ביד כל אדם כי אז לא היו צריכין לסימנים וכיתי' ספר ובחזי וסימנים אלו גם כן להתחלת כתיבת התלמוד וכה נעשה מהרה כל התלמוד וזה שקבלו ע"י הקונטרסים ואספו אותן לאגודות עי"ש אשר כמו שכתבתי עד"א בפרט שעקר לימוד האמוראים רק בעל פה מלבד המשנה שכתבה רבי כבר והברייתות שכתבו קצתם לעצמם במגלת סתרים אשר על כן נקראו דבריהם בש"ס שמעתתא ר"ל הלימודים הנשמעים לאיש מפי רבו או רעהו על כן הוצרכו לתת להם סימנים כאלה למנוע השכחה וברצותם לומר תמיד הדבר בשם אומרו שמו להם סימן לזכור על ידו כל מאמרי החכמי' וכאשר נכתב התלמוד אח"כ בימי רב אשי עי' מה שכתבנו לעיל הכניסו בתוכו גם הסימנים האלה אף שלא היה עוד הצורך להם אבל אם לא היו כבר נמצאים לא היה אז עוד ההכרה להמציאם ומחדש אשר יש ליישב עד"ז למה רק הסימנים רק בגמ' ולא במשניות חוץ במקום אחד כמו שנבאר לקמן ועיין מכ"ה רי"ע.

ובספר בה"ג מצאנו סימנים כמו שהעיר בב"ח אשר אין לפנינו בש"ס המורה כי נשמטו כמה סימנים אשר היו בש"ס

ולדעתי מה שאמרו במס' בבא בתרא ק"ג מאי משמע סימן אמר רבה בר רב שילא שב' בהגהות לש"ס שהוא שם אמורא ובעל סד"ה לא הביא ולא העיר על מקום זה כי כאן הי' מלפנים סימן אשר באמת סוגי' הגמ' שם לפי המעיין קשה עיין שטה המקובלת רק והסימנים אשר נשמטו בש"ס גם פה המקום אשר המלות מן הסימן נשמטו ומלת סימן הניחו בשכחה וכן משמע בשיטה מקובלת דלא הביא בשם הגמ' מלת סימן ע"ש מאי משמע אמר רבה בר שילא שנגלה שלא היתה כאן מלת סימן אם גם אין רחוק שכוונת הגמר' לתרץ הקושי' מאי משמע שבאמת אין ראיה ורק סימן הוא וכמו שאמרו בכמה מקומות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, ויש סימנים בבה"ג הצריכים פירוש עי"ש דף ס"א דשב דנג קשב ועיין שם דף ק"ה השתא

דאמרת סימנא מלתא להוי איבש דחזי תרסק תורי רובי סלקא קרא אשר בגמ' הוריות י"ב לא נמצא תרסק וגם התנגדות לש"ס שהשיב ישם כרתי אשר לפי המרדכי יכרתו שונאינו עיין טור או"ה סי' תקפ"ג ולגרסת הגמ' לחזי תחת יאכלו עיין הגהות רי"פ אשר רא"ה מנה"ג ועיין ריף חולין פרק כל הבשר והלכתא בכל מילי הוי קינוח הפה בין בפת ובין במילי דאחריני חוץ מתמרא קמחא וירקא וסימנך תק"י אשר לא נמצא סימן זה בגמ' ובמס' ברכות כ"א אנו אין לנו אלא ארבעה אשר נדפס בלד הש"ס וסימנך חומשה. ועיין שולחן ארבע דף כ. והמפורשים כתבו סימן לפרש דברי ר"ל מגלה ד"ח שאמר על המשנה דמשתמש בתגא חלף זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה. עיין מהרש"א ח"א דהיינו באינו תלמידו וכתבו בו סימן תגא ראשי תיבות תלמיד גברא אחרינא, אבל בתלמידו מלאנו בכ"מ שהיו משתמשין בהם, וכן כתב הברטנורה במקום המשנה אבות פא ח"ל וי"מ תגא ר"ת תלמיד וכו' ולא קשה מה שכתב עליו בתוס' חדשים ח"ל ולא ידעתי למה כתבו השם י"מ אשר מבואר במגלה בשם ר"ל, כי כונת הברטנורה לא על דברי ר"ל כ"א על המפורשים דברי ר"ל דהיינו באין תלמידו וכתבו בו סימן כמו ש"כ המהרש"א. והנה מגלת איכה אשר חוץ מהקינה החמישית נכתבה כסדר אלפא ביתא וכן אשת חיל בספר משלי תהלה לדוד והמכיא אפי בתהלים וכן שם סימן קי"ב אשרי איש ירא ד' בלי ספק לא להראות כח בלשון עברית כדרך איזה פייטנים כ"א ע"ד סימן לכוונה מיוחדת עיין ברכות ד' וביאור לתהלים קי"ט ולפי מאמרם שבת ק"ד השתמשו באותיות אלפא ביתא לפי הסדר וכן עד א"ת ב"ש ללימודי חקי הצדקה ועוד לדברי מוסר וחכמה וכן עניני רפואה נדרים כ"ד טובא עמא לבניים אשר ע"י סימנים אלו שמורים הענין בזכרון, ובאמת שימוש הסימנים לא היה רק כמו שאמרנו לעזר ולמגן כנגד השכחה בעת ומקום שחסרו הספרים. כ"א גם לחזק הזכרון שלא יהיה ההכרח תמיד לפתוח הספר או לשאלת חכם בפרט בעניינים הנעשים בפרקים כגון לדיני תפלה כתבו סימנים למען לא יבוא לידי בלבול הצבור ויהיה נודעים גם ליחיד אם אין בן תורה הוא ובפרט לש"ץ וקורא בב"הכנ ר"ה כ"א בחלוקת פ' האזינו בשם רצא הזיו לך, הקריאה

והמפטיר בפסח מגלה ל"א אמר ר"פ מאפו סימן אמר אביי
והאידנא נהוג עלמא למקרי משך תורא קדש בכספא, שיר
המוספין בחולו של מועד סוכות סוכה נ"ה רב ספרא ומנה
בהו סימנא הומבהי ר"פ מנח בהו סימנא הוובהי אשר עד"ז
ג"כ לענין קידוש פסחים רב אמר יקנ"ה ושמואל אמר ינה"ק
סוכה מח' שמיני רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב (בהוספתא
אשר המקור בלי ראשי תיבות מהחלה) ועיין רש"י מגלה ל'
ספי' לענין מסורת פרשיות קטן בו וכו' ובתוס' שם ל"א ד"ה
ר"ח לענין המפטיר בשבת פ' פנחס עד ר"ה וסימנך דש"ה
כוע, ובא"ח סי' תק"ח וכן בפסיקתא פ' אמור דף ל' מיום שמתחיל
ספירת עומר וסימנך ב"ש אשר מהסימנים אלו הדינים עד וברש"י
עירובין נ"ז ע"א סימני תקופות ראשי התיבות עוד היום בפי
העם; וכן במלאכת הקדש שנמסר ליחיד כגון כתיבת ס"ת
מנחות כ"ט שעטנ"ז ג"ץ לסימן שאותיות אלו צריכות ג' זיונים
ועיין ראש הלכות תפילין ה' קטנות הפי' על הך דינא אשר
הביא רב אלפס אלפא ביתא דהוי בתפילין ד"ה ועליהן ח"ן
ג"ם גם להמנהג בשיעין ש"א לא פחות מי"ב הובא ביו"ד סי'
רע"ה סעיף ז' שהוא כפי הגמ"א ברמב"ם פ"א מה' ס"ת בשם
הרי ומברצלוני נתנו סימן ד' בם בקדש ובהלכות שחיטה
וטריפות הוסיפו האחרונים על הסימנים בהספרים אשר
נתחברו בעד השוחטים למען לא יהיו מוכרחים תמיד לחפש
בספרים או לשאלת חכם בפרט שלא ישכחו הדינים הנצרכים
להם במעשה הבאה לפניהם נזכר להם ההלכה, ועד"ז מצאנו
בגמ' לקבוע סימנים לקבוע הלכתא כאביי נגד רבא חוץ מיע"ל
קג"ם או מלה אחת והענין ב"ב קי"ד הלכתא כוותי' דרב יוסף
בשדה ענין ומחלה ועיין תוס' מנחות ל"ב ד"ה מכשול ובהגהות
לש"ם אשר הערכי בני מו"ה נחום נ"י כי אלה ועוד סימנים
עד"ז אשר בש"ס לא מרב אשי ורבינא אשר סדרו התלמוד וגמרו
הלכה כ"א הוספת גאונים היא לפי שלא היה להם עוד ספרי
הלכות נתנו סימנים ונספחים לש"ס כמו שאר הוספות אשר הן
בש"ס מהגאונים ואין מתנגד לפי שיש פלוגתא בהסימן יע"ל
קג"ם עיין תוס' קידושין כ"ג השייך רק אם יהיה הסימן מפי
אמורא כמו לענין מה שאמר רב בר"ה ל"א הזיו לך בין רש"י
ותוס' אשר דעות שניהם מתנגדות למס' סופרים כאשר הערו
המפורשים כמובן ועיין תוס' סנהדרין ק"ע לענין הלכה כמור

בר רב אשי שחולק ר"ח ופסק כוותי בר ומיפך שבועה וחיורי ונתנו בלי סימן כולו הפך לבן ובהגהות לש"ק.

והנה הסימנים הנמצאים בש"ס שהשתמשו בהם להגן כח הזכרון נגד חלוף טעות ושכחה הם על ב' דרכים:

א) נתנו לזכר הענין סימן אשר הוא פסוק דבר הלכה או ענין ידוע ומצא בקצור הלשון וסימנך, רוב סימנים אלה נמצאו בשבת ע"ז חולין והרוב בש"ס הם מר' נחמן בר יצחק שבת ל"ג ס' ס"ו ק"ז עירובין נא תענית י' יבמות כ"א, ע"ז כ"ה נדה מ"ח ועיין ע"ז כ"ה אמר רב"י שאני לפורתא ומאי סימנא שדרכו לברר ענין ע"י סימנים, ואם גם שונים הם בצורה ובהוראה פעולתם אחת כמו שאמרנו לעזר הזכרון נגד השכחה וטעות ע"ז מאמר ר"פ אי תני האי תנא משכחת לי חומרי וסימנך זה לי עשרים עיי"ש עוד כמה סימנים ע"ז ח' סימנך אמור וקדש נרתני ופי' רש"י שלא תחליף יבמות ע' וסימנך מת נולד ויבם לפי שבאופן האמור שם חבורים ודבוקים כמה ענינים נוחים לשכחה וכאשר לפנינו בש"ס עד"ז נתינת הסימן לזכור ע"י הפסק במשנה כהודות ע"ז וסימנך אפרים ומנשה וברי"ף ורא"ש הגרסא מן מולדתך בני יעלה סימן ועיין מה שאי' ביבמות ק"ג מנא הא מלתא דבני בנים הרי הם כבנים ולא הביא שם הך פסוק אפרים ומנשה ובהגהות לש"ק דפוס פראג הביא מהגאון מה"ו ע"א ז"ל ענינים אחרים). לזכרון שמועה שלא לטעות בגרסת הברייתא נדרים פ"ב וסימנא (נ"ב וסימנך) ינאי פירש בבבא ראשונה יפר ואח"כ לא יפר ובבבא אחרונה להיפך, וכן שלא לטעות בדין חולין ס"ה לדידי מפרש אמר ר"פ וסימנך בפיא כאשר ברש"י שם בכורות ל"ה וסימנך ברקא ועד"ז מצאנו ג"כ שנקט ענין מה לסימן עיין עירובין ג והאי דקתני יתר מפתחו של היכל סימנא בעלמא עיין רש"י שלא תחליף גרסא דעשרים ושתים וכו' או בהשיעור שנתן חכם אחד מכות כ' איכא דמפיק וסימנך בהרת כגרים ועד"ז פסחים ק"י אמר ר' יוסף הרי דמורא וסימנך זה הכלל, כל המחובר מן המאור במקום ספק אי תנא זה מן המוקרים או מתירים שבת ס"ז וסימנך סמך סמך ובירושלמי הגרסא במשנה להיפך ומצאתי במגיה לש"ק ירושלמי שהעיר ע"ז, שלא להחליף שמות החכמים אשר הם בפלוגתא שבת ק"י וסימנך סיסאי עיין שם בתוס' ומהרש"א פסחים, חולין מ"ו

וסימנך עשירים מקמצין, שם י"ט ישמעאל כהנא מסעייו כהנא תענית י' סי' עילאי בעי מיא עיין ערוך סוכה כ"ה וסימנך אמבוהא דספרי, נדה מ"ה רב ור"ח דאמרי וכו' וסימנך וזאת לפנים בישראל אשר לולי דברי רש"י שם יש לפרש לפי שהיתה בישראל שלה מספר רב ורב חנינא והעירני הגאון מהר"ן חיות ז"ל שכוונתי לס' אמרי שפר אשר לא ראיתי ומצאתי כעת גם בשמו בספר קדרי טהרה על נדה בחידושיו, בכורות ל"ז רב ספרא אמר וסימנך שמעתתא תנו רשב"י; אם יש לטעות בדעת חכם יומא כ"ג משכו גברי לגברי שחזר ר' ישמעאל עיין תוס' שם, במחלוקת מקוימות בדעת חכם שבת ס' קרי לו בבלאי וסימנך עד דאתא מפומדיתא; אם שם אחד לשני חכמים לדעת איזה היא פסחים ק"ד ר' יצחק בן אחא דשמעתתא וסימנך שמעו נא אחי ורעי (כצ"ל כמו שהוא בהגהות לש"ב שם שהוא פסוק בדברי הימים א' כ"ח ב') ב"מ ק"ז וסימנך יוסף הורד מצרימה וכן ב' מקומות אשר להם שם אחד קדושין ע"א וסימנך הא דמישהעי משנית „אם שם אחד לשני חכמים" ועיין עירובין דף ע"ג ע"א בתוס' ד"ה ודניאל בתרע מלכא בשם ר"ח וסימנך בבא שער תרע שער פי' ר' יהודה בן בבא מתיר בעבדים ובבא ותער הכל שער אשר הפסוק שם לסימן ולטעם ועיין ריטב"א אם הפלוגתא על שמות חכמים הדומות בשמותיהם ע"ז ק"ט וסימנך מתניתא מלכא ע"ש בתוס', אם יש פלוגתא לענין ומחלוקת אמוראים כתובות כ"ד רב ושמואל ומנא לי סימנא יתמא וארמלתא שלא ופוק (צ"ע אין כאן הסימן על לקוט ומש"כ רש"י יתמא לקוט לא ידעתי מניין לרש"י הוראה זאת עיין רש"י ותוס' ע"ז כ"ד ד"ה וזמורא דיתמא ובד"ז חולין קמ"א יתמא והנה ברי"ף הגרסא סימנא נקיטא יתמא שלא ופוק ארמלתא שלחופוק אשר מלת נקיטא צריך פי' ודוחק שהוראת נקיטה מקובל לנו ומצאתי בחידושי נימוקי יוסף הנדפס סוף הרי"ף דפוס פ"ב ז"ל ואמרינן בגמ' שכן הדין בלקיט ומנא בי סימנא לקוטי יתמא שלא ופוק ארמלתא שלא ופוק אשר עד"ז ברי"ף הוא טעות ותחת נקיטא צ"ל לקיטא והסימן שם יהיה נכון גם על לקיטא ויש לומר לפי זה ברש"י שאין כוונתו לבאר מלת יתמא שהוראתה לקיטא כ"א להעיר שבגמ' צ"ל מה שחסר לקוט כמו שהוא ברי"ף ואפשר שאין זה מרש"י אלא חכם א' הגיה זאת בגמ' שלו שצ"ל בגמ' כמו ברי"ף

מלת לקישא והמדפיס לקח זאת ברש"י אשר ע"ז לטעות כי רש"י מפרש יתמא לקישא, ולדעתי רב לא נתן סימן זה כ"א רב כהנא שאמר שהפלוגתא של רב ושמואל בלקוט כמו באלונה ע"ז נתן רב כהנא סימן ולא רב, אבל עכ"פ לנוסת יתמא בגמ' ור"ף אין הבנה ואפשר שקובע על הפלוגתא של רב ושמואל הנאמר לעיל מזה שרב אמר הלכה כאבש' יהודה ומוציאין אותה בעל כרחה עיין בעה"מ ורמב"ן איגגרשה ולקיש שוין אשר לזאת נתן הסימן לדברי רב ביתמא אלמנה ולקיש); אם חכם אחד אומר הלכה בשמו ובשם אחרים כתובות נ' סימן קטנים כתבו ובזבזו או מוסיף על חבירו יבמות כ"א וסימנך דעילאי דרב אם יש פלוגתא בין החכמים לענין השיעור שלא הטעה וכו' שאמר מאה ומי שאמר אלף עירובין י"א וסימנך מתניתא גומ' אשר אחד משער בתגדול ואחד בהקטן ולדעת ג' לא בהשיעור בינוני שבת ל"ו וסימנך אחד המרבה ואחד הממעיט, הפלוגתא שנתקיימה להלכה למעשה לדעת מי עביד כזה ומי כהחולק עליו ברכות י"ז וסימנך חד כתרי על הזמן ופעולת חכמים ב"מ פ"ז רבי ור"כ וכו' רבינא ורב אשי סוף הוראה וסימנך אבינה לאחריתם, לדעת גבול האיסור לפי דעת קלת חכמים חולין מ"ה וסימנך חייתא דמתנח בי' מוחא, כנגדו בצילים נינר עיין תבואת שור, שם נ"ו סימנך כתנא דוורדא דמתנח בי ריאה, וכן על דרך זה לגבול הטומאה חולין קכ"ח וסימנך דקל"א עיין רש"י, להבדיל בין מיני אסור ומתיר הדומים יש סימנים רבים חולין ס"ב ק"ג עיי"ש מן פסוקים והלכות ורב בוחר שם וסימנך פירוז רשינא עיין אגרת בקורת שהיא הוספה מגאוני בתראי כי פירוז הי ערך ג' מאות שנים אחר חתימת התלמוד ומצאתי כעת בכ"א ח"ג שהאריך שם חכם אחד בלי הזכרת שמו בענין זה, ע"ז ל"ט חמרא וכו' וסימנך טמא טהור טהור טמא, קדש לה' עיין תוס' ועד"ז להבדיל בין טהור וטמא בבני אדם קידושין ע' ב' זרעיתא בב' שמות דומות, ב"ב ל"א איונא דאברהם וסימנך טמא טמא טהור טהור (להיפך כמו בע"ז ל"ט) ומצאנו גם סימני רפואה ע"ד האמור כמו שהבאתי לעיל המאמר נוכח סמא לעינים נדרים, וכן ע"ז כ"א ודף כ"ט ללבא חמרא וסימנך יין ישמח, לרואה וכ' ורוח אלהים, לכדא בשכרא וסימנך וכדה על שכמה (עיין רש"י וכידוע שלמד וכיש מאותיות למנר

המתחלפות) וער״ז להיפך בסימני חולי יומא פ״ח והרא דשמשא וסימנך דנא דחלא שברורי וכו׳ בפרט אם הטעות לרפואה יבוא לידי סכנה ע״ז כ״ח וחילופא סכנתא עיי״ש עד ת״ר, שבת ס״ז וסימנך תפילין, גיטין ס״ט וסימנך אילא רטיבא וכן בכל דבר לעשות על אופן הראוי ומועיל שבת ל״א סימן לב חכם לימינו ב״ב כ״ד וסימנך מנורה בדרום שולחן בצפון סימני נטר איזה לברכה תענית י׳ וסימנך מהולתא חרי׳ דעזי (סימן זה מתנגד קצת לאק דרך ארץ ואם ידבר אדם בלשון נקייה ודרך ארץ וכ״ש לעשות סימן מתנגד לזה) אלה וכאלה הסימנים לפי פעולותיהם השונים אשר בכולם נמצאו סמוך להם לשון „וסימנך". ובירושלמי אשר גם עלד״ז נמצאים רק מעט סימנים בכ״ז לפעמים סימן שאין בבבלי עי״ש במס׳ שבת י״א אמר ר׳ חזקיה וסימנך וכן תחת מגפת הסוס הפרד.

ב) לפנינו בש״ס סימן מורכב או ממלות שלימות מן הענינים הנמצאים שם, ואם גם לכל מלה בפני עצמה יש הבנה והוראה בכל זאת לרוב אין המשך ופי׳ לחבור וקשור מלות אלו למאמר שלם, או נתחבר הסימן מראשי תיבות של מלות הענין אשר לרוב גם כל מלה בפני עצמה אין שום הוראה ובוונה, וכאשר לפנינו בסימנים אלו בראש או בסוף ונאמר הסימן שמונה מלה סימן ולפעמים גם בלי מלה זאת אבל עכ״פ לא נמצא מלת וסימנך כמו באלו שהובאו באות א׳ והנה מן ב׳ אופנים אלו לא מצאתי בשום מסכת חוץ פעם אחד סימן כאלה, לאופן הראשון סימן מורכב ממלות שלימות במסכת מנחות ק״ז סימן ועלים וכו׳ עיי״ש בהגהות לש״ס, ולהשני סימן מורכב מראשי תיבות במנחו׳ צ״ו בשם רבי יהודה שאומר שלא תטעה זד״ר זה״ב עיין ברטנורה לפי שדרך של ר׳ יהודה להת סימנים כמו דצ״ך עד״ש באח״ב (בספרי פ׳ כי תבוא ועיין הגמ״ת ברמב״ם ה׳ חומ׳ נוסח הגדה דף ל״ו טעם לסימן זה בשם הראב״ן ריב״א וי״א, וגם באבודרהם דף ע׳ שחסרו שמות הכנוים אלו עיי״ש מש״כ בשם הירושלמי ותנחומא ולי לא נודע חוץ משני מקומות אלו שר׳ יהודה נותן סימנים*) ורק בגמ׳ מצאנו דרכי סימנים אלו ואין כוונתי פה לדבר על מה שמצאנו לפעמים מלות בראשי תיבות אשר לרוב

*) ואפשר שהכוונה שר״י נותן סימנים כמו שאמרו מנחות כ״ה ע״א סימנא בעלמא עיין ברש״י ותוס׳ שם שקאמר ר׳ יהודה שלא תטעה ושלא תשכח באיזה מנחה לסימן שעי״ז אתא לאדכורי.

מפורשים אח"ז בגמ' ורק נקצר בלשון ישתמש בראשי תיבות ברכות כ"א ללעג יפה, פסחים ק"ז רב אמר יקנה"ז סוכה פזר קשב שם ע' גנבך רבקש סנהדרין פ"ו חייב עליו משום כשג"ז ע"ז לט' חמפ"ג רמ"ח מח"ג (בתוספתא אין בר"ת וגם אין בהסדר כמו בגמ') מנחות כ"ח דדמי לי בזב ושם נ"א דכין תבשע מתבשם וכו' דכין יג"ל משאינו יג"ל עיין בהגהות לש"ס גרסה רש"ק ובפסיקתא זוטרתא פ' נו דף י' בשם ר' טובי' באריכות לענין הגרסא נכונה, חולין נ"א והאיכא בקבר אשר עד"ז ונאמנו יומא י"ח שאמר שומבוש בשם ר"מ אבי חגבי וכן ביבמות שכן פנ"ק עכ"ם ומפ"ז שם דף צ"ד שכן הדם טב עיין רש"י וכן שם דף ס"ט במלות שלימות נשים כרותים בדבר העבד שכ' רש"י סימנא ובהגהות לש"ק (בשבת כ"ה צריך למחוק לדעתי מלת סימן גבי פנק שכך וכן גבי מחב"ז שם ול"ל כמו ביבמות אשר לפי הנראה כתב שם חכם אחד מלת סימן לפרש והמדפיס לקח בגמ') ועד"ז מגלה כ"ה שרי לבזבוזי בגימל שין עיין רש"י אשר היה מורגל בפה כי בכל אלה לא יזכר ולא יפקד מלת סימן ואם גם בלי ספק נאמרו ונשנית בראשי תיבות להיות נזכרים כן ועיין נדרים כ' ב"ב אמר ר' לוי אלו בני השע מדות אסני משגע"ח שכ' רש"י שם סימן הוא אשר מפורש בבה"ג דף נ"ח ע"ב במלת סימן וכן מ"ש בסנהדרין פ"ז חייב משום כשג"ז בבה"ג דף ו' במלה סימן וכן בתנחומא פ' בשלח לד ע"ב סימן אחר משוקדים אשר לפנינו במס' יומא נ"ז בלי מלת סימן, כי אלה סימנים אשר בתוכם גם איזה שיש להם הבנה כמו פזר קשב בכ"ז כמו שאמרנו רק על דרך קיצור הלשון הם ואם גם לפי הלשון של ר' יהודה היה נותן סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב יבונה בשם סימן ורק על אלה אדבר אשר נראה ונגלה לפנינו שנתנו לנו לסימן ונקבעו בגמ' מלות אשר בחרו לסימן מסוגרות כדמות חצי לבנה או ע"י נקודות לפעמים בקוים על ראשיהם אשר באיזה סימנים הקוים בטעות נרשמו לפעמים באמצע המלה ולפעמים לבסוף אשר צריך לתקן בכל הסימנים בש"ס שיבואו הקווים תמיד או בסוף האות או בסוף הברת המלה ומלבד דקדוקי עניות אלו ימצא הבודק בסימנים עוד כהנה ולא דורש נקודות אני נאמר צו לצו, ומה שמצאתי לנכון להעיר בפרט הטעיות אשר בהם לתקן כ"א יבוא על מקומו ופה

אדבר רק על מהותם ודרכם ומה שידובר עליהם בהספרים אשר הם תחת ידי. והנה בספרי הראשונים לא מצאתי שדברו דבר על סימנים אלה ומי לנו גדול מרש"י שעשה לעצמו סימן חדש בתמורה דף י"ז ע"א יאסף יפלג אשר נבוכו המפרשים ליישב והנכון בעיני מש"כ ע"ז בספר סדר המשנה דף כ"ז ע"ב אשר לפעמים מפרש על מקומות הסימנים השייכים לאות א', אבל בסימנים אלה חוץ מגלה י"א סימן שסדך שמפרש שלמה סנחריב דריש כורש ורק עוד במקומות מעטים אשר יבין הלומד גם בלי פירושו הצריכים פירוש ותיקון שתק רש"י, ורק שנים מספרי הראשונים אני יודע א) תוס' בשם הר"ת מנחות כ' ד"ה של אחרים לפרש אגף אחרונה מן מלת טמא, ב) תוס' חולין ד' ע"א ד"ה ונכים שהאיר לנו דרך כי כוונת בעל הסמן להעיר על המקומות שנמצא ר' מנשה במס' חולין *) עי"ש שכ' ומיהו במקומות אחרים וכו' ותמהתי על השל"ה דף ת"ז ע"ב אות ס' ד"ה סימנים שמבאר עד"ז הסימן בשבת ל"ד בגופי' זמרא לפרא דחבלא דמלתא אשר אמר שם כי הוא נעלם ומעין כל חי שכוונת הסימן על המקומות שנזכר רב אבא אמר רב חייא בשם רב עי"ש ולא העיר כי תוס' בחולין היה לו לעינים בפירוש הזה ובפרט בלי הכלל של תוס' יהי' פירושו נדחה כי ומצאנו עוד הלכה ממנו במס' נדה ס"ו אמר רב אבא אמר רב חסדא אמר רב בדקה וכו' ורק ע"י הכלל של תוס' דבריו נכונים שכוונת בעל הסמן רק על המקומות במס' שבת ומצאתי במהרש"א שפירש ג"כ כהשל"ה רק בצירוף דברנו וכן

---

*) עוד היום ימצא המבקש לדעת מן תנא או אמורא כל דבריו המפוזרים בש"ס שכל סוג בעמלו לכמה ענינים אשר עד"ז באתי להגיה במס' ב"ב ד' קמ"ח אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן בכל מקום שנהגו להחזיר מחזירין תרגומא נהרדעא שאר בבל מאי אשר ל"ע בעיני לפרש ולדעתי במקום בבל בכף צריך להגיה בבל בבית כפול והכוונה כמו שמצאנו ב"ק דף פ"ג אמר ר' יוסף בר מניומי אמר ר' נחמן בבל כעיר הסמוכה לכפר דמי תרגומא נהרדעא ופי' רש"י בבל שם מדינה ועיר אחרת נקראת נהרדעא וכן בעירובין מ"ה אמר ר' יוסף בר מניומי אמר רב נחמן בבל פי' במדינת בבל מקום שנהגו להחזיר מחזירין וע"ג אמר תרגומא נהרדעא פי' על אותו העיר סובב ולכן שוב הקשה לנכון שאר בבל מאי ונדפס בשמי בבן חנניא לשנת תרכ"ג.

שם בהגהות לש"ק (נמצא מאמר בשם חכם זה ג"כ בשבת כ' ע"ב הכל מודים שאם נתקלקלה ומצאתי שהעיר גם בספר קה"ד ע"ז ואם בכל זאת יש להעמיד דבריהם לפי שבמקום הזה לא נמצאו דבריו להלכה מיוחדת ורק להשות המחלקות בכ"ז חידוש שהשל"ה ומהרש"א לא העירו ע"ז ובדרך הזה אשר הראה לנו תוס' יש לבאר הסימן במס' סנהדרין ל"ד (סימן משפט מענה מטה) כי הגרסא נכונה לא כאשר שם בגמ' לפנינו אמר ר' פפא כ"א כמו שהעיר בהגהות לש"ק שם שצ"ל רב אחא בר פפא והנה שם חכם זה ג"כ בסנהדרין דף ל"ז דיני נפשות מה"מ אמר רב אחא בר פפא אמר קרא לא תענה, וגם שם ע"ב מה"מ אמר רב אחא בר פפא דאמר קרא לא תטה אשר לזאת כוון בעל המסמן דבעל המאמר רב אחא בר פפא המובא פה לענין משפט ג"כ בסנהדרין עוד ב' פעמים לענין מענה מטה ועל דרך התוס' בחולין רק במס' סנהדרין כי במסכתות אחרות ג"כ מובא עיין שבת קמ"ג קפ"ז ב"ק דף ע"ב. גם לבאר עד"ז הסימן בסוטה דף ל"ה (סימן אמת לבדו לויה) אשר לדעתי יש כאן טעות וצ"ל תחת לבדו לבדו בכף וקובב על ג' פעמים שמצאתו בסוטה ר' יוחנן בשם ר' מאיר אשר הוא בדף ל"ה כל לשון הרע שאין בו אמת, דף י"ב ג' פעמים לבדו פוסל אותו רשע, דף מ"ה כל שאין מלוה ואמר לי חכם אחד שלפי הנראה לו ראה הערה זאת בספר אחד ואין להשיב כי גם בדף ל"ז ע"ב והשב באיתן קשתו ומצאנו אמר ר' יוחנן בשם ר' מאיר כי לפי הגרסא של עין יעקב אין הגרסא ר' מאיר אלא רבי והגאון מה"פ כ"י כתב לי שלדעתו גרסת הגמ' נכונה ר' יוחנן בשם ר"מ לפי מש"כ רש"י חולין קי"ג ע"ב כל היכי דקתני משום פלוני לא שמע מפיו אלא מפי אחרי' א"כ ר' יוחנן שהי' תלמיד של רבי כמבואר בהקדמה הרמב"ם לס' י"ה שמע בל"ס כל הלמודים ודרשות רבי מפיו משא"כ ר"מ שחי' כמה דורות לפני ר' יוחנן ולא שמע הלכה או דרשה מפיו כ"א מפי אחרים גרסת הגמ' שלפנינו אמר ר' יוחנן משום ר"מ יותר נכונה. והנה גם בספרי האחרונים אשר בביתי לא מצאתי חוץ מהשל"ה ומהרש"א שהבאתי על הסימן בשבת ל"ד מי שמדבר בענייני הסימנים חוץ במהרש"א חידושי אגדות על הסימן לדק גם גשם קס בסנהדרין ל' שכ' שם בשם ספר יען

שהגרסא בסימן הוא צדק קנס סימן להחכמים המובאים בענין תחה"ג ולחכמים המוסיפים להם ע"ש לפי דבריו הגרסא תחת כופר קיסר כאשר הוא בעין יעקב ואם גם יש עוד שאלה מין לגביהא בן פסיסא לא נמנה עליו או שהשואל מין נכלל ג"כ באות מ' וגם הגימ"ל מן גביהא נכלל בהגימ"ל הסובב על גמליאל. ואחריהם בס' תורה נביאים ואמר ל"ח דף י"ד על דברי רש"י ומגלה י"ד נערי לא גרסינן אשר ברש"י הנדפס אבל עין יעקב הגרסא כעדי עיין מהרש"א אשר כתב בשם גאון אחד שהשובה דמלה נערי היה נדפס שם בגמ' בסימן על שמות המתרלים ר' נחמן דיכל רבנן ור' יוחנן וזה היה הסימן של נערי נ'חמן יהושע' ר'בנן י'וחנן אשר ע"ז כתב רש"י דלא גרסינן דרבב"ח בשם ריב"ל לא בא לפלוג על ר' נחמן וכן הובא פירוש זה בשם מקום שמואל בספר התשובה מאהבה תשובה ע"א אשר לולא דבריהם יש לומר ג"כ ע"ד שאמרנו כי אם אין זכרוני כוזב לא נמצא רבב"ח בשם ר"י בן לוי רק כאן במגלה ובמס' ברכות כ"ד ה' והלך י"ע קריאת שמע, חולין מ"ח נטלה הרלועה שלפ"ז יש לומר שבעל המסמן לומר על רבב"ח בשם ריב"ל שלא נמצא בש"ס רק ג' פעמים ותחת נערי צ"ל נחטי פי' נטלה הרלועה בחולין. ה' הולך ברכות. ב' בנימין יהודה שמתרץ כאן אשר אין זרות ונמצא עד"ז בפירושינו על הסימנים בש"ס אשר לפ"ז לנכון יותר שהביא הסימן קודם תי' של רבב"ח בשם ריב"ל אשר הי' להביא קודם ר' נחמן אם היה סובב גם עליו אם גם לפי בעל מקום שמואל יש לישב לפי שר"ב צריך לתי' של רבב"ח בשם ריב"ל לפרש דבריו. חוץ מספרים אלו לא מצאתי מי שמדבר בענין הסימנים, ודי לנו בהדרך אשר הורו לנו ולי רק להוסיף מה שמצאתי בספרי עליהם כי כוונת בעל המסמן הן אם נותן הסימן ממלות שלמות ומן מראשי תיבות או על שמות החכמים ואו על הענינים המובאים אחריהם סובב ורק בזבחים דף ז' (חניאת סימן) בא הסימן בסוף וסובב על הדינים המוקדמים של רבא, ושם ע"ז ע"ב (ולא הותר סימן) וגם שלפעמים מורכב הסימן יחד מן שמות החכמים וגם מן תוכן דבריהם ובעל המכונן אוחז שהיהם לקח מקצת מן שמותם ומקצת מתוכן דבריהם וחברן יחד, רק בכל זאת גם על דרכים אלה אין להסיר כל אבני מכשול ועוד

רבים מהסימנים אשר להם דרך זרות וגם רבים קשים לבדיקה השכל הצריכים ביאור וגם תיקון במקומות שהם משובשים ע"י הדפוס כי מעת אשר ספרי הש"ס לפנינו וחדל הטעם כי ע"י תכלית לזכרון, ובזר ומגן נגד השכחה חלוף ומצות אשר נטעם זה לא מצאתי סימנים אלה בש"ס ירושלמי וגם בש"ס בבלי לא נמצאו בכל מסכתא, וגם לא במדרשים ובספרי הפוסקים, ועין יעקב חוץ בפסיקתא זוטרתא פ' ומצורע דף ב' טובי' בר אליעזר נתן בהם סימנים אמירה מופת חפניכם אשר הוא מאוחר וכן בזוהר פרשת וירא ד"ה ויבוא אלהים ושימנך ולאחותו הבתולה ובש' בה"ג ואין איש שם על לב לשום עין עליהם וגם בעלי הגהות לש"ס רק באיזה מקומן הערו עליהם, לכן אמרתי לא נוכל להעלים עין מהם כל זמן שהם לפנינו בש"ס בלא תיקון וביאור ולמה יאמר ציון עזוב ושכוח אני מישראל, אראלי שמעה ואין איש שם על לב להעביר קולי השיבושים וטעיות. ואם רבים אין משגיחים על דברי השל"ה שכ' ס"ז שסודות גדולות מרומזות בסימנים, וסוד ה' ליראיו גם לפי הנראה סימנא מלתא לפעמים ונכלל בהם מצילת מוסר ויראה, לאיך מי לא יטעם הסימן במסכת ב"ב צ"ד (סימן כל שעה ירדן) ע"ד שאמרו גלגל חוזר בעולם וכן במקומות אחרים אשר הערנו עליהם, בלי ספק יש רבים אשר רב טוב צפון בתוכם ואם רק הם מונו ונחסרון ידיעות הצרכות להם אשר כזאת אמרתי לאסוף ולערוך אותם במחברת הזאת לפי סידוריהם בש"ס עם מה שנלאתי להעיר עליהם, ואם גם לא אוכל לברר מי, ומתי, ולמה כתבו סימנים במקומות אלה ולא במקומות אחרים יותר לפי הנראה לחילוף טעות ושכחה ובפרט על שבות את עצמו שלפעמים בוחר מלות שלימות ולפעמים מלה מראשי תיבות וגם באלה ברירת האותיות וצירופיהם שונים ומשונים אשר בש"ס הכל בכוונה מיוחדת הנעלמה לנו, ולא נוכל לומר במקומות שצריך פירוש שיש כאן טעות הדפוס, בכל זאת למען ציון לא אחשה ואבוא לעורר על הבנתם ותיקונם ואולי ימצא חכם להיות דורש לציון ולרחם על מלאכה הישנה ונהרסה הזאת מאכו הבונים לבנות ולכלות אותה עם כל ביאורים והתיקונים הצריכים להציב הציונים כמקדם וסימנים הגרועים ישבו למובהקים להחזיר אבידה.

ברכות

לב ע"א סימן מעשים צדקה קרבן כהן תענית מנעל ברזל
אם בין המאמרים בשם ר"א לענין תפלה לפי שדבר
בערכה שגדול יותר ממ"ט וקרבנות הביא ג"כ שגדול
ערך התענית מן הצדקה שכל אלה דרכי תשובה מעבירין
רוע הגזירה ורק מסברה שזה בגופו וזה בממונו בלי
להביא ראיה כמו באחרים מן הפסוקים אע"ג שרבי
אלעזר בעצמו ירושלמי תענית פ"ב דף ה' הביא קרא
ע"ש תפלה צדקה תשובה וכו' איזה צום שאני חפץ בו
הלא זה צום אבחרהו פרוק לרעב לחמך ואז כתיב בו
אז תקרא וה' יענה ועד"ז ברכות ז' אגרא דתעניתא
צדקה. תענית ע"ז לא שק ותענית גורמים אלא תשובה
ממש שכן מצאנו באנשי ננוה לא נאמר וירא אלהים את
שקם ואת תעניתם אלא מעשיהם, בכ"ז לפי חק הסדר
יהיה נכון אם לא יהיה הפסק בין ענייני תפלה ע"י
המאמר גדול התענית ולהקדים ולסמוך הך דר"א גדולה
תפלה מן קרבנות להך מאמר גדולה תפלה ממ"ט ובפרט
לפי הנראה אין מקום המאמר דרבא לא גזר תעניתא
ביומא דעיבא שנאמר סכות (נ"ל דכ"ש תענית) כמו
שלפנינו סמוך להך דר"א מיום שחרב בה"מ כ"א להך
דר"א גדול התענית, ובעין יעקב מחוברים כל ענייני
תפלה מן ר"א בהשמטת דברי ר' יוחנן כהן שהרג את
הנפש חסר לפנינו בגמ' לפי שגם הוא סמך דבריו על
הפסוק ופרשכם כפיכם ואחר שהביא שם מענין תפלה
גם מאמרים אחרים מגמרא הביא הך דר"א גדולה תענית
יותר מן צדקה והך דרבא לא גזר תענית בד"ע. והנה

אם בכ"ז רצון בעל המקמן ע"י נתינת הסימנים להיות המאמרים בסדר הזה כמו שלפנינו הי' לו להקדים מגעל ואח"כ תענית עכ"פ אשר בנ"ס היה כן מקדם ורק ע"י המדפיסים בא מאוחר ויש לתקן ולהקדים בהסימן מגעל לתענית.

נז ע"ב הגוף הגוף מעין מעיין ומרחיצין סימן. ג' נכנסין לגוף עד סוף המאמר.

שם חמשה ושנה ועשר סימן. חמשה אחד משנים סימן עד סוף הענין.

שבת

כה ע"א סימן פנק עכש וכו' מחפ"ז סימן. לדעתי למחוק מלה סימן כמו שכתבתי בהקדמה.

לד ע"א סימן בגופיא זימרא ליפרא בחבלא דמילתא עיין הקדמה בשם השל"ה ומהרש"א.

נה ע"ב ראובן בני עלי בני שמואל דוד ושלמה ויואש סימן. דברי רשב"נ אמר ר' יוחנן שכל האומר עליהם שחטאו אינו אלא טועה וצריך להגיה בהסימן יאשיהו במקום יואש וגם להקדים מקום הסימן קודם המאמר כל האומר ראובן.

סג ע"א סימן זרות. לדעתי צ"ל ורעות וקובע על הדרשות וגו הפסוק והדרך צלח עולין לגדולה שנאמר צלח ר"חב יכול שלא לשמה ת"ל ע"ל דבר אמת יכול אם הגיס דעתו ת"ל וענוה צדק ואם עושין כן זוכין לתורה שנאמר ותורך נוראת ימינך.

קח ע"ב עזין לנון ואתרוג סימן. ג' תני ר' יהודה בר חביבא ולא לקח בהסימן בילה ורק ראש המלה.

קבש ע"א סימן שנמסר. שמות החכמים ש'מואל ר' יוחנן' ר' נחמ'ן ר' יוס'י ר'בא.

שם הקיל ברוח טעמא שהה סימן. דברי רב ושמואל ותחת זיקא לקח בסימן ברוח.

קמג ע"א שרכש שפ"ז סימן. שמות החכמים ש'מואל ר'בה ר' הונ'א אמ'ימר ר' ש'שת ר' פ'פא ר' ז'כריה ועל

המקשן רב אשי לא מקמן ואפשר נכלל גם בשי"ן של רב שׁשׁת).
קנו ע"ב ערל שח"ז סימן. ע׳ולא ר"ב ל״י קודרים הלכה כרב יהודה, ש׳מואל ר׳ יוח׳נן ז׳עירי׳ אמרו הלכה כר"ש. בגור׳ זעירי קודם לר׳ יוחנן ובסימן מאוחר.

עירובין

יח ע"א דיו למכודה שבה זוכית נתקלקל במידה שלשה סימן. מאמרים של ר׳ ירמיה בן אלעזר וצ"ל מזוכות נתקלקל גם חסרו ב׳ מלות בהסימן מהמאמרים כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה וכו׳ מיום שחרב בה"מ וכו׳ אשר בשוו שם.
יט ע"ב ארוך יותר בתל אילת אלר שיבשה סימן. איבריות אביי ורבא שם סימן.
נג ע"א סימן שמנה עשרה ושנים עשר למדנו בדוד ויבן מאמרי׳ של ר׳ יוחנן. י"ח ימים גדלתי שנים עשר תלמידים כשהיינו למידין והמלות בדוד ויבן הן טעות וצריך להגיה בדורו לבן כי קובבות על המאמרים של ר׳ יוחנן רבי הושעיא בריבי בדורו לבן של הראשונים ומצאתי שוב בש"ם דפוס פראג כן בשם ש"ם דפוס ווינציאה וגם פה לא הביא בסימן מלה על מאמר של ר׳ יוחנן בסוף מכיין שמחל לו הקב"ה. כי דוחק שקובב על שאמר שם דוד דגלי מסכתא כמובן.
נד ע"א סימן ענקים לחיו לוחות חרות. דרשות של רבי אלעזר.
סג ע"א קיונן זילא להביא מחליף איקא ויעקב. לדעתי תחת היוד במלת זילא צריך להיות רי"ש אשר בהוספת עי"ן אותיות אלעזר והטעות נלוות משום שתובן הענין זילותא דת"ח. להביא צ"ל מהרוביא או הוא בקיצור מלה זאת, ולפי שלא נזכר שם אביו לקח שמו ושם עירו, ובשאר החכמים לקח האב במקום בן ר"א בר תחליפא, ר"א ברי דרב איקא ר"א בן יעקב.

עה ע"א סימן חיצונה צלמה בבית יחידאה רביבא דלא משכח בפנים מקום הסימן שייך לעיל וכוונתו על הקושיות לרב דימי אמר רב ינאי.

צו ע"א שילי עלבי סימן. צריך פירוש אם מלת שילי קובבת על על תגאמר בסמוך בשם אבוה דשמואל בר ר' יצחק שמפרש שנות כל שיש בהן נכורות ומקושרות אשר ש"ר' שמואל יצחק או שמואל ישנות רצועות והוא סימן מורכב שם אחכם ותוכן דבריו למה אות יוד בסוף וצריך להיות איזה אות מן מלה מקושרות גם על מה קובבת מלת עלבי כי אפי' על חדשות שיש בהן רצועות ולא מקושרות לא נכלל בה, וגם אין לומר שכוונת בעל המסמן על מאמר המוקדם לענין הפלוגתא בין ר"מ ור"י, ובפרט שמלת עלבי על מה שאמר ר' יהודה אמר רב לפרש לבתים וכוונת בעל המסמן לבתים ר' יהודה אמר רב' אשר למה תורא העי"ן במלת עלבי עד"ז, וגם על מה שמפרש ר' יצחק בר"י דרב יהודה מתמיך עליהן ומביאן לכוונת עליהן ר' יצחק ברי' דר' יהודה הוא דוחק אשר עד"ז צריך פיר' ותיקון ועיין סה"ד דף ע' אשר אפשר תחת אבוה דשמואל בר ר' יצחק צ"ל ר' שמואל בר יצחק כמו לעיל דף צ"ו ע"ב אמר רשב"י מקום יש ברא״ש.

פסחים

סח ע"ב עב"ש סימן אין הכוונה על תוכן כ"א על שמות החכמים ואין סוף מלת הסימן מם אשר לפ"ז קובב על עצרת שבת' פורים כ"א על ר' אלעזר, רב"ה, ר' יוסף והאות בסוף היא סמ"ך.

קיב ע"ב מק"ש סימן ג' דברים שלוה ריבר"י את רבי מ'וס מקיח אשיתך.

קיט ע"א דיאש אדיש כשדך מאודך סימן. דברי רשב"ג אר"י ד'וד ישי אחיו שמואל אחיו דוד ישי שמואל כ'וכן שמואל דוד כ'וכן ומלת מאודך פירוש מאודך כי עניתני

ועיין רשב"ם משום כבוד ישי ושמואל וכו' שאמרו מאודך מלמטה כופלין אותו.

במסכת ביצה וחגיגה לא נמצא סימן.

מועד קטן

כה ע"ב חנין יוחנן זירא אבא יעקב יוסי שמואל חייא מנחם סימן. שמות חכמים הנספדים ור' הנחום בר חייא וכן החכמים הבאים מאוחר לא נמנו, גם בגמ' מאוחר יעקב ליוסי וגם תחת רב אשי בגמ' לקח בסימן שמואל וכן הוא בעין יעקב דרב שמואל בר יצחק ובשם ר' אשי אהעקרו כל ארזיא ע"ש עוד תחת ר' יוחנן רבי פדה ובמקום אלישב ר' יצחק בר אלישב.

במסכת ראש השנה לא נמצא סימן.

יומא

מז בין הביניים פשט ומחן ופזר ותשב בחפץ חבירו סימן. אם לפי הנראה קובע על הספקות של ר"פ בב"ז ל"ב בין הביניים ספק הראשון בין הבינים וזהו פשט: אם יש לומר שכון על מה שאמר ר"פ פשיטא לי מלוא קומצו, פשיטא לי מלא חפניו בכל זאת חסרים הסימנים על הספיקות קמץ בראשי אצבעותיו, חפן בראשי אצבעותיו, דבקו לקומץ מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אשר לכל אלה בהסימן רק מלה אחת, וגם מלה מחן אין הבנה כי אם גם לדחוק שהוא בדרך ראשי תיבות על הספק ח'פן בראשי אצבעותיו מ'למטה ולמעלה מן הצ'ד ו'קרבן זו אבל זו אשר צ"ל חמלו בכ"ז עוד חסרים מלות הסימני' כאשר אמרנו על ג' ספיקות האחרות ולדעתי חסרים בהסימן המלות קמץ חפן דבקיה אשר שייכים על הג' ספיקות ובמקום ומחן צ"ל ומחק וקובע על הספק מלא חפניו מחוקות או גדושות אשר לכוון עד"ז אח"כ בהסימן

ומפור על הספק נתפורה הקטרת והשב על הספקות השב בחפינת גחלים וכן על הספק השב בחתיית גחלים וחבירו על הספק חפן חבירו.

במסכת סוכה לא נמצא סימן.

תענית

ח ע"ב קיבוץ גייסות לדקה מעשה (צ"ל מעשר כמו שהוא בהגהו' לש"ק) פרנס ומעשרים של ר' יוחנן.

טז ע"א רחוב תיבה שקים אפר אפר קבורה ומוריה סימן. העניכים שאמר עליהם הטעם.

מגלה

יא ע"ב סימן שסדך עיין רש"י.

כה ע"א בלת עקן נשפה סימן. נקראין ומתרגמין ב'ראשית לוס ת'ונר עגל ק'ללות וברכות אזהרת ועונשין' אונון' והוור אבש'לוס פ'לגש בגבעה הוד'ע עיין בה"ג דף ל"ו שלא הביא ה' על הודע ולקח ר' על ורכבה והסימן בל"ד עקן נשפר.

שם רעבדן סימן רעב נקרא ולא ומתרגם ר'אובן מעשה ע'גל השני ב'רכת כהנים ד'ן לא נקרא ולא מתרגם דוד ואמנון' ובבה"ג לו רק הסימן רעב.

כז ע"ב זלפן סימן הנשאלים מתלמידיהם ז'כאי אל'עזר פ'רידא נ'חוניא אם לא מקמן על שאלות האחרות במה האריכת ימים אמאי לא על השאלה אשר עד"ת מתלמיד לרב שאלו תלמידיו את ר' זירא במה האריכת ימים ואפשר לפי שר' זירא אמורא.

יבמות

סג ע"א סימן אשה וקרקע צור זאת שתי הברכות חגרי פחה

המאמרים של ר' אלעזר כל שאין לו אשה קרקע זאת הפעם ונברכו שתי ברכות ובעין יעקב הגרסא שתי בריכות רק וולת הגרי' אשר לפי הנראה סובבת על המאמר של ר"א עתידין כל בעלי אומניות אין מובן ולדעתי בא הטעות מה שאמר שם רבא ומרמי לי הגרי ול"ל במקום הגרי' אומניות וולת פחתי על מה שאמר שם בשם ר"א אין לך אומנות פחותה. וגם פה להעיר שלא לקח בהסימן מלה על מה שאמר שם אין פורעניות אשר לפי הנראה אין זה ר"א בר אבינא וכן הוא בילקוט עיי"ש בהגהות לש"ק:

פז ע"ב סימן אמר לי' לא כעשה ועשיה במיתה כעשה ולא כעשה בולד יבם ותרומה יבוס ותרומה סימן סובב על תוכן דברי ר' יהודה לרבא אשר לריך תיקון כמובן גם יש למחוק וולת סימן הכפולה ולפי הנראה היו זאת שני סימנים נפרדים.

קב סימן התרת יבמה סנדל. על הדינים של ר' יהודה אמר רב בעמוד א' ב'.

כתובות

יט ע"א סימן בא"ש שמות חכמים המתרלים רב"א אב"י רב אש"י.

נג ע"ב סימן דגברי שק זרף מאנה ויבמה שנייה ארוסה ואנסה מלת דגברי אין שייכות להסימן אשר דרך זר לו כי הוא מורכב שק זרף שמות החכמים של בעלי האיבעיות ש'שת ריש לקיש אלעז'ר ר'בא רב פ'פא והמלות מאנה ויבמה וכו' הן תוכן האיבעיות וולת דגברי רק הוספה מיד מאוחר.

צא ע"ב סימן אלף ומאה מנות בכתובה יעקב זקף שדותיו בדברים עסיקין הדינים המובאים עד המשנה וכן הוא בבה"ג דף כ"ה ע"ב.

קידושין

כ ע"ב סימן בבד ביה תלאים בית בבד קרובים, ד' ספקות שם.

כא ע"א סימן חרם חבש זמן סימן בחוך סימן על שמות החכמי' א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי היכא למפרך אל רב אחא סבא לרב אשי משום דאיכא למימר וכו' א"ל מר זוטרא בריה דר' מרי לרבינא איכא למפרך.

גיטין

ח ע"א סימן ע"ב בר רק. בששה דברים שווה סוריא לא"י ולח"ל עיפרה עבדו המבי"א מעש"ר רוצה ליכנס הקונה שדה.

נדרים

כא ע"ב סימן אסי ואלעזר יוחנן וינאי שמות החכמים אשר באו לפניהם המעשים.

נזיר

נב ע"ב סימן יחיד שהוא גיללה ואחד ד' תירוצים אשר לפ"ז תוך מגלת יחיד אשר כוונה על תירוץ הראשון כל היכי דפליגי רבים לאפוקי יחיד ג' מלות האחרות צריכות תיקון ובמקום שהוא צ"ל מלה אחרת מתירוץ שני כי קתני אבר מן המת, במקום גללה צ"ל גלח מתירוץ ג' כל היכי דנזיר מגלח וכן מצאתי בש"ס דפוס פראג ותחת ואחד צ"ל הדר מתירוץ ד' כי קתני כל היכי דהדר.

סוטה

לה ע"א סימן אמת לבדו לוים. דרשות של הפסוקים ויספרו

לשה"ר שאין בו דבר אמת, ויתק וכי בלבד וכו' עלה
כעלה ובמקום לויה נ"ל עליה אשר על כל אופן מן אם
הגרסא לויה או עליה בסימן זה מלילת תוכחה כי רק
האמת לוית מן אשר תלוה את האדם בכל דרכיו ועניניו
ורק ה"א האמת אשר תגביה את האדם על מרומי החיים
והנכון כמו שכתבתי בהקדמה כי נ"ל לכדו בכ"ף.

לח ע"ב סימן מתאוה לברכה דוקן בעבודה כוק מכיר נהנה
בעגלה הענינים של ריב"ל גם כאן לא מקמן על דברי
ריב"ל כל כהן שלא נטל ידיו.

מא ע"ב סימן אף עוכר גיהנם בידו כידה גולה מאמרים של
ר' אלעזר ומקום הסימן לפני המאמר של ר"א כל אדם
שיש בו חנופה מביא אף לעולם.

ב"ק

נו ע"א סימן העושה בסם ושליח חברו נשבר. הענינים בקושיות
הגמ' והאיכא.

שם ע"ב סימן החזירה לעולם תשב חייא אמרת נשבר שכר.
מלוה הענינים אשר שם בקושיות הגמ' ומלה שכר לבקוף
מן ליתא מקייע.

פ ע"ב חבר ביה בתן סימן על האומר מתריעין על החיכוך
בשבת שהוא רבי א'חא בפ' משום רבי אב'א בפ' משום
רבי אר'א בפ' (וצריך להגיה במקום חבר חבד בדל"ת)
ואמרי לה אמר ר' אב'א בפ' משם רבי חי"א בפ' משום
רבי אח'א בפ' ואמרי לה אמר ר' אב'א בפ' משום רבי
אח'א בפ' משום רבי חני'נא בפ'.

צט ע"ב קלן סימן. ראשי התיבות מהמשכיות דר"מ ק'שרו
ל'לבוע כ'שברה.

ק ע"א דל מ"פ סימן ג"כ ראשי התיבות מהדיכים של ר"מ ד'ן.
ל'לבוע המ'סכך. מחילת הכרם שנפ'רלה.

קב ע"א סימן סבן. יתיב ר' יוסף אחורי דרבי אב'א קמי דרב
הונ'א.

ב"מ

כא ע"ב סימן פמגש ומקנטי כבשנו. נ"ל ומקנטי כבשנו המלות מן המשניות וברייתות אשר הן בת"ש וכן מבוסתני דמרי בר איסק לפי הסדר בגמ' עד סוף הסוגיא פ' ת"ש פירות ופוזרין, מ' מעות מפוזרות ג' עגולי דבלה ש' ולשונות ארגמן מ' המוצא מעות מ' מאימתי כל אדם. ק' קציעות בדרך ג' גנב וכן גזלן ודוחק שהוא כון שקובע על מה שאמר שם כשל וכתן ס' ספק כאר ״ על הסיפא אם הי' שמתרץ יכול להגיה ע"י הדחק כ' כילד אמרו ב' בוסתני שאקלעי שם אמימר ומר זוטרא ורב אשי ס' או שקובע על בר איסק שדרכו לבאור האב במקום בן או שהוא מן אריס כי דוחק שתחת הכון נ"ל כף והב' אותיות כ' ס' הן ראשי התיבות מן כסיפוחא בגמ' ע' ת"ש עודהו הטל ז' נ"ל ן' כו"ן ומצאתי בב"ח מחברת ז' דף רכ"ג שהוא התחלת הסיפא דעודהו הטל כגבו ולדעתי הוא יו"ד וקובע על הת"ש דאמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל בן יהוצדק אשר שמות כל החכמים אלו ביו"ד ועיין בהגהות לש"ס שהוא ר"ש, וגם יש לומר שהוא ז' זי"ן ומסמן על מלת זו שאמר ילאה זו שאבודה ואם קובע על ר' יוחנן יוכל להיות גם נו"ן עיין שבת קכ"ש סימן שנמסר אשר הנו"ן על יוחנן אם גם לפעמים בוחר ממלת יוחנן אות אחר וגם אין דוחק שמסמן הנון על מלת כאר במאמר הזה ועל כל פנים הסימן כמו שלפנינו בש"ס צריך תיקון.

רב ע"ב סימן בהמת בהמת אוהב שונא רבנן ראשי המלות המשניות אשר הביא לסיוע וכן מאלה אשר הן בקושי' ת"א

נא ע"א סימן זב רש. שמות המתרצים ר' אלעזר רבה ר' בש ורב אשי שאמר דייקא נמי.

סח ע"ב כמה בזי ותרנגולין מעלין סימן. המלות מן ד' ת"ר.

ב"ב

ב ע"ב סימן גינה כותל כופין ומולקין חלוקות דרב נחמן המלות בת"ש.

ט ע"ב סימן גדול מקדש משה. מאמרים של ר' אלעזר*) גדול המעשה בזמן שבית המקדש קיים. גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (גם שם בשמי דר"א מאי דכתיב וילבש צדקה כשריון הסמוך לזה) וגם בסימן הזה מליצה נחמדה.

טו ע"א ימשק סימן. י'שעיהו. מ'שלי ש'יר השירים קהלת.

שם קנד"ג סימן. יחזק'אל שנ'ים עשר ד'ניאל מגלת אסתר.

מא ע"א עכב סימן אם גם לפעמים בסימן חילוף האותיות מוקדמים להיות מאוחר אשר לפ"ז יש לומר שקובץ על מעשה דרב ע'נן (ולא כערוך ערך צדק שהגרסא חנן עיין בהגהות לש"ס) צ'דקא ר' כ'הנא אשר צ"ל ענן בית במקום כף בכ"ז נכונה שהכוונה על ג' הסיפורים שהביא שם רב ענן שקל צידקא. רב כהנא שקל צידקא אשר צ"ל כף במקום נון או שהוא הנון מן כהנא. ההוא גברא דדר ב'קטא ב'עיליתא אתא מארי דב'יתא וכו' מאי צעית צעא ב'יתא ותבית בסימן קובץ על אחד מהאותות אשר הן מקומן כמובן.

מו ע"ב עמלק סימן על עניני דת"ר ע'רב מ'לוה ל'וקח ק'בלן.

עג ע"ב סימן כעפרא דתכילתא טרקטיה עקרבא לסלתיה אם גם אין קשה למה לא נתן סימן על ענינים הקדומים מרבה

---

*) עיין שם ברש"י זכה למזל טוב אשר לא ידעתי לפרש אם הכוונה משום דעשר לא בזכותא תליא אלא במזל איך מפרש לא זכה שלא זכה למזל עניים מרודים ולמה נענש אם אין לו לתת לעניים ועיין עין יעקב שהמאמר הזה זכה במקום שאמר ר' אלעזר בזמן שבה"מ קיים אדם שוקל שקלו עכשיו שאין בה"מ קיים זכה הלא פרוס לרעב לחמך ויש עוד נוסחא שלישית בילקוט שמעוני ישעיהו נ"ח עיי"ש ולדעתי היה כתוב ברש"י למעשים טובים בראשי תיבות למ"ט והמדפיסים טעו וכתבו ברש"י למזל טוב אשר עי"ז לנכון לא זכה פי' למ"ט עניים מרודים תביא בית רק באמת מצאתי גם ברש"י עירובין כ"ד ע"א שכתב זכה למזל טוב ובהגהות לש"ס דפוס פראג במס' יבמות ס"ג ע"א ד"ה זכה עוזרתו העיר על דברי רש"י בעירובין שכ' זכה למ"ט אשר באמת לפי הגמ' מ"ק דף כ"ח בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא וכן במדרש רבה פתיחת איכה רבתי אלו זכיתם פי' שהייתם צדיקים ועושי טוב וכן בכמה מקומות בש"ס ומדרשים נראה שהכוונה זכו הפי' על ידי הזכות של יראה ומעשים טובים אשר מטעם זה גם ברש"י עירובין נראה הטעות ע"ד שאמרנו ובב' מקומות אלו במקום מזל טוב צ"ל מעשים טובים.

בר חנא אשר כבר אמרנו כי בל"ם היה לבעל המאמר בונה מיוחדת באלה לחשב טעות או שכחה בכל זאת יש להעיר שמלת טרקסיה בסימן לא נמצאת בהך מאמרים של רבב"ח ועיין נדרים כ"א ערק גבי עקרבא ומש"כ רמ"ל ז"ל בערוך ערך טרק. וגם חסר בהסימן מלה רומזת על המאמר תא אחוי לך בלועי דקרח לכן הנכון כדעת בני הב"ח המבואר מה"ו כאוס כ"י שמלת טרקסיא הוא טעות ול"ל במקומה קוטרא אשר רומזת על המאמר תא אחוי לך בלועי דקרח וכו' קא מפקי קוטרא ועד"ז גם בסימן להקדים המאוחר.

עד ע"ב סימן כל שעה ירדן מאמרים של ר' יהודה אמר רב ויש בסימן זה ענין מוסר במלילה כאודה ע"ד שאמרו במ"א גלגל חוזר בעולם פי' בכל רגע פגע בכל שעה אנו רואים יורדים ממרומי הצלחה.

שם סימן ימים גבריאל רעב על המאמרים של רב דימי אמר רב יונתן אשר במקום רב דימי אמר רב יונתן עתיד גבריאל צ"ל ג"כ כמו בהמאמר המוקדם והמאוחר תחת ר' יונתן ר' יוחנן ובעין יעקב הגרסא אמר ר' יונתן מאי דכתיב על ימים יסדה אמר ר' יונתן עתיד גבריאל אמר ר' יונתן בשעה שלויתן רעב.

עח ע"ב סימן זגם כסן. אבייא אמר דרבי אליעזר רשב"ג' (כדרכו לפעמים האב במקום בן) ר"מ ר' נתן ס'ומכוס כ'אוס האדי כולהו סבירא להו וכו'.

פט ע"א סימן אין מעייכין ואין גודשין באגרדמין ובליטרא שלשה ועשר נפש משקלות ממחק עבה לא תעשו לא יעשה המאמרים של ת"ר ובגמ' תחלה אין גודשין ואח"כ אין מעייכין ושני מלות לא יעשה בסוף הסימן יש למחוק כמובן.

צ ע"ב סימן אוצרי פירות אין אוצרין ואין מוציאין ואין משתכרין פעמים בבלים מתריעין ולא מוציאין על המאמרים בת"ר ובתניא נמי הכי ובמקום לא מוציאין כגון יותר אין יוצאין כאשר הוא בת"ר.

צא ע"א סימן מלך אביהם עשר שנים שנפטר נתכשא לבדו. מאמרים של רב חנן בר רבא אמר רב ומלא מלך על אלימלך ומלא לבדו אשר לא נמצא בגמ' אפשר שנב על הקב"ה לפי שברא הפסוק לך ה' פי' לא' לבדו הגדולה ושני מלות נתכשא לבדו על הך מאמר אפי ריש גרגותא משמים מוקמי' ליה.

צא ע"ב סימן שלע פועל חרובא שליא אמרין. מאמרים של ר' יוחנן

צב ע"ב סימן אשה ועבד שור שורין ופירות. הענינים שהובאו שם לקוש', ושורין על ליאה כתנאי שור שהיה רועה.

צד ע"א סימן כל חרי שטרי דר' אבין כר' נחמן אוכאה וקבלנותא האלו מן עניני הקושיות אלשנא קמא

קיו ע"ב סימן לרב ללפחד רוסף איכפל מנשה יחשב כונת המסמן. על ו' קושיות שהקשה ר' פפא לאביי וג' מלות האחרונות מן הסימן על ג' קושיות קי"ח ע"ב.

קמז ע"א סימן הדד עני וחכם דרשות של ר' פנחס בן חמא.

קכב ע"ב סימן כפשם, שמות החכמים אמר רב נחמן אמר רב פ'פא רב אשי ול"ר בר רב אשי.

קנא ע"א סימן זוטא אימי דעמרם מתרתי אחותא רב טובי ורב דימי ורב יוסף. סיפורי המעשים ולריך פירוש על מאי סובבת מלת מתרתי אי משום דבמעשה היו ג' אמהות ושתי אחיות או על אימי דרמי בר חמא שנתנה ל"ב בניה או על אחתי דרב טובי שנתנה ל"ב אחיות ולדעתי למחוק מלת מתרתי וגם נכון יותר במקום זוטא זוטרא כמו שהוא בש"ס דפוס פראג ותחת רב יוסף בר יוסף.

קנד ע"א סימן מניח ר' מאיר ר' נתן ובר יעקב חכמים.

ע"ז

ד ע"ב יום מעיד נירף בעגל סימן. מאמרים של ר' יהושע בן לוי. בסימן זה נרמז דבר מוסר ע"ד שאמרו אין לך יום שאין לך מעון העגל שנאמר ביום פקדי ופקדתי.

סנהדרין

ו ע"ב סרמש בנקש סימן. תנאים המובאים ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ר' אליעזר' אומר הרי שגזל ר' מאיר אומר לא נאמר בולע ר' יהושע בן קרחה אומר מלות לבלוע. קשי' ליה לרבי'

אלא רבא אומר אף על פי שלא שלם (בע"י ליתא כמו שהעיר בהגהות לש"ס) ר' שמעון בר מנסיא אומר שנים שבאו לפניך וריש לקיש אמר שנים שבאו לדין עיין בהגהות לש"ס ר' יהושע בן קרחא ולא הביא א' מן חנין שאמר לא תכנים כמו שהוא בהגהות לש"ס בשם התוספתא שלא נזכר רבי חנין כלל.

ז ע"א שמעי ושתי שבע זמירות הוא סימן. הסיפורים שאמר שמואל לר' יהודה דשמע ואדיש אלפוה. אתרתי תלת גנבא. שב בירי לשלמנא. לזמר זמר וליזיל באורחא. ועל שני הסיפורים האחרונים דאמר' רב שמואל לרב יהודה בעללתים יחד. גם איש שלומי אשר בטחתי. לא הביא בסימן רק מלת הוא או כמו שהערנו דפעמים לא מסמן על כל המאמרים, ואפשר שיש כאן טעות הבא מן המדפיס שבסימן היו ב' מלות היא על העובדא היא כיימא ודיקולא ספיל ומלת הוא על עובדא ההוא דקאמר איש שלומי והאמין המדפיס שמלות הכפלות הן טעות ולקח רק מלת הוא והשמיט מלת היא אשר באמת היו שניהם מן הצורך לב' ענינים ועד"ז יש להגיה ולהוסיף מלת היא בסימן.

שם אמת ממון ויראה סימן. מאמרים דרבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן. ואם גם לפי הנראה לשום יראה דיין עצמו משורש ראה אם גם קובל משרש ירא כאילו חייב בכל אות מלילה עומדה שהדיין צריך להיות איש אמת שונא ממון ובעל יראת ה' ע"ד הכתוב יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע ויש להגיה שנוטל ממון וכן הוא בריי"ף, רא"ש טור וש"ע אשר ע"ז לכוון מלת ממון בסימן

י ע"ב זמן נשיא צריך גדי סימן. ר' ת"ר אין מעברין את השנה אלא במזומנין. יצאה נשיא. היתה צריכה מפני הדרכים. לא מפני הגדיים.

יט ע"א חזר והלך וסיפר סימן. דברי ר' יוסי שחזר הדבר לישנו. התקין שלא תהא אשה מהלכת. שיהיו נשים מספרות.

שם ע"ב חנינא קרא יוחנן ואשתו אלעזר וגאולה שמואל בלימודו סימן. שמות ר' חכמים אשר בג' הראשונים גם מלה אחת מלשון הכתוב ובשמואל שגם המלמד כאילו ילדו.

כו ע"ב סימן דבר ועריות גנב. ג' דינים של ר' נחמן.

לב ע"א סימן ח.ר פ ש תחת הדלית ריש כי מכון על ר' ח'נינא ר'בא ר' פ'פא ר' אש'י.

לד ע"ב סימן משפט מענה מטה עיין הקדמה.

לח ע"ב שעה בסוף אדמי סימן המלות מג' מאמרים של ר' יהודה אמר רב וגם פה להעיר שלא לקח בסימן מלה מהמאמר בשמו אדם ראשון צדוקי היה.

לט ע"ב סימן קרא וכה באדוס על ר' יצחק ועיין בהגהות לש"ס.

מ ע"ב סימן פלט סייף התראה שכן משום פ ל ט שכן בס י י ף שכן צריכין ה ת ר א ה.

מח ע"א סימן כפה כפשי דאליבא כביסא דאומנא צ"ל כ י ס או בכיסא ובעל הסימן לקח רק ג' הראשונים ועל האחרון: מיתבי כ פ ה. ת"ש נפש שבנאו. ת"ש החוצב ק ב ר. ת"ש האומר ל א ו מ ן. והך ת"ש מקבר חדש. מותר המתים. היה אביו ואמו מרקין הכיס או שנשמטו בדפוס כי דוחק לומר שכאן סימן מורכב ומלת כביסא ראשי תיבות מן הת"ש קבר חדש הטיל בו נ'פל, והאותיות כי הן טעות הדפוס וכמחק הקו מהיו"ד אשר בצירוף ב' אותיות אלה מ' ותוצב על הת"ש מותר המתים והסמך סוף האות מן כיס והאלף על הת"ש מן א'ביו ואמו אשר ראוי לפי סדר הגמ' להקדים לאות סמך שקובע על מלת כיס בת"ש המאוחר. ואולי מלת כביסא בטעות כאן ושייך לעמוד ב' על הך דת"ר הרוגי מלכות נ כ ס י ה ן למלך.

נז ע"א גשר סימן. ג'ילוי עריות ש'פיכת דמים בר'כת השם.

נח ע"ב מגביה עבדו שבת סימן. מאמרים של ריש לקיש.

סא ע"ב סימן עבד ישתחוה למשיח. מאמרים של אביי.

עז עב סימן. סולם תרים סימנך בכותל. דינים של רבא.

עט ע"ב סימן בשרק. ג' מתרצים רב אב'הו אמר שמואל, ריש לקיש', ר'בא אשר לפ"ז הסוף מיותר וצריך לומר ב"ש על אב'הו אמר ש'מואל ר' רבא ק' ריש לקיש.

צ ע"ב צדק גם גשם קם סימן עיין הקדמה.

ק ע"ב סימן זירא רבא משרשיא חנינא טוביא ינאי יפה יוחנן מרחם יהושע מקצר סימן מורכב משמות חכמים והוכן דרשותיהם ואשר בחר בעל הסימן דרך זר בל"ס לכוונה מיוחדת.

קו ע"ב סימן שלשה ראו ואלי וקראו. מאמרים של יוחנן.

שם סימן גבור ורשע וצדיק חיל ושופר. מלות הפסוקים אשר מפרש ר' יצחק וחסר בסימן מלה על מה שאמר מאי דכתיב גם אל יתלך לכלה וגם על מה שאמר מאי דכתיב יחתך ויסחך ועיין הגרסא בע"י.

שבועות

ה ע"א סימן ע"א יולדות מצורע נזיר. על קושיות הגמ' איתא ולא מצאתי בשום סימן מלת וכו' כ"א פה ואם לפי שחסר מלת טמא הא גם לקמן דף כ"ז נזיר הוא נזיר טמא ויש למחוק מלת וכו'.

ל ע"ב סימן סניגרון בור גזלת מרמה. ד' דינים של ת"ר ויש בו מוסר דרך של עמי הארץ לפרש לאו דלא תגזול רק בלוקחי ומחזירו בחוזק יד אבל לא מה שלוקח בערמה ומרמה דבר שאין שלו באמרו כל יגיעי לא ימצא לי עון וכבר אמרו חז"ל רוב בגזל ובאמת תחלת דינו של אדם נשאת ונתת באמונה אשר לזאת אמר בעל המסמן סניגרון בור גזלת מרמה כי לבור זה ע"ה סניגרון גזלת מרמה פי' מורה התיר בגזלת מרמה ואמר שהוא מותר עד"ז לגזול.

לא ע"א סימן תלתא תלמיד ותלת בעלי חוב שמרטוט שומע ומטעים הסימן תלתא ותלת אין מהענינים המובאים בגמ' וכונת בעל המסמן תלתא תלמיד פי' ג' דינים המובאים תחלה הם מן תלמוד ותלת בעלי חוב פי' ג' אח"ז כוללים עניני דב"ח ואח"כ הדין שמרטוט, שומע ומטעים וגם פה דרך מיוחד לבעל המסמן.

לה ע"ב אברהם דלטיא לכבות בגבעת בנימין שלמה דניאל סימן. ענין שמות הקודש.

לז ע"א סימן חובא כותות דבעל הבית חומר כזירא. הדינים שנאמרו ב"ה ת"ש.

מא ע"ב סימן ראובן ושמעון דתנו הלכתא יופי ופרע פלוני ופלוני עפלי סטראי בהימנותא כבי תרי המעשים שבאים אח"ז.

מכות

י ע"א סימן אשי ללמוד רבינא ללמד דברי ר"א כל האוהב ללמוד ורבינא כל האוהב ללמד ועיין רש"י שם.

יא ע"א סימני רבנן מהימני וספרי. הרואה יבין כי סובב על הפלוגתא דר"י עם רבנן ר' נחמי' ור"מ אם גם לבעל המסמן סבה מיוחדת שנתן פה סימן גם ידוע כללי המפורשים על המקומות שנאמר סתם חד אמר אי הוא הראשון או האחרון בפרט איך במלת מהימני ככלל נחמי' אשר נ"ל שיש כאן טעות וגם מלת סימני בזו"ד אשר לא נמצא בשום מקום בלשון רבים רק במספר יחיד סימן ואפשר לפי שרלוף גם פה דבר מוסר לומר לנו שסימני דרבנן פירוש המעלות של ת"ח מהימני וספרי אשר יש לבאר כמובן על כמה דרכים לכן שנה בעל המסמן את דרכו וטעמו.

טז ע"א סימן גזל מסכין ופיאה. קושי' הגמ' והא איכא.

יח ע"ב סימן כוזא. לא בעל המסמן מכון לזכר הדין של רגא"ר כ'הן שאכל מחטאת ואשם לפני זריקה כ"א לזכור שמתחלה שנו בשמו כהן חייב מן הפסוק ואכלו ואח"כ כשהקשה רבא מן הפסוק וכל בהמה באו לזאת כי אתמר תחת כהן חייב זר פטור אשר על זה הוראת הסימן כהן וזר אכל ואפשר שמלת ו' על הפסוק ו'אכלו שכהן חייב וזר פטור או על הפסוק וכל בהמה שהקשה רבא.

כב ע"א סימן שובאי שכ"ז. שמות חכמים המקשים ולחשוב כמ' הושעיא חנינא. אבוה אביי אשי רבינא זעירא.

כד סימן דמ"ש מ"ק ס"ק. דוד מזמור ישעיהו מיכה ק' טעות ואם ואם היה כתוב פה אות נ"ל אחת מאותיות ישעיהו וסובב על מה שאמר חזר ישעיהו והעמידן על שתים עמוס' חבקוק'.

זבחים

ה ע"ב סימן הגש בשר. שמות החכמים יתבי רב הונא ורב נחמן ויתיב רב ששת גביהו אשר לפ"ז הג' טעות ונ"ל נון שסובב על רב נחמן, גם שם בלוחו עמוד יתבי ר' נחמן ורב ששת ויתיב ר' אדא בר מתנא גביהו אשר לפ"ז הבית במלת בשר הוא טעות ונ"ל נו"ן ר' נחמן ר' ששת וגם הרי"ש הוא טעות ונ"ל דלי"ת כי סובב על רב אדא בר מתנא אשר לפ"ז נ"ל הנ"ש נש"ר.

ז ע"ב חטאת על מי מכפר עלה לאחר דורון סימן. כמו בכ"מ הסימן מוקדם להעניינים גם כאן להקדים הסימן בדף ז' ע"א קודם

הדינים של רבא, כי ג' מלות הראשונות חטאת על מי קורבנות על ג' דינים הראשונים ומלות האחרות על שאר דינים.

ח ע"ב שלו קבלינן ממהר בלא בא סימן. שמות החכמים: אמר אבוה דשמואל. אמר אילא אמר ר' יוחנן לזבח, ואות ד"ו דוחק שהכוונה על הת' אי הוי כתיב לשלמים וזבח בוי"ו וצ"ל במקום וי"ו מן יוחנן או ס"ן שדרך בעל המסמן לכון על השם יוחנן אשר בשמו אמר ר' אילא, מתקיף לה ר' יעקב ב"ר ישמעאל בכללי ופרטי, אמר רב אבין דוחין קדשים הנאכלים ר' יוסי ברבי אבין אמר דוחין קדשים קלים ר' יצחק ב"ר סבריו איתא שמעיה לשם מעשר, מר זוטרא ברי דר' נחמן שדרכו גם להביא האב במקום בן או שהכו"ן טעות וצ"ל ז"ן במקום כו"ן וסובב על מר זוטרא אבל עדיין יחסר אות, מ"ס בסמוך לבן הנכון יותר שהוא וי"ו והוא אות האחרון מן סבריו אב של ר' יצחק ועל דרך זה לקח בסימן אב ובן מר זוטרא ברי דר' נחמן, מתקיף לה ר' יאיר ברי דר' הילל ומשמי דבמותר וגם כאן מסמן על האב ובן אמר רבא אמר קרא מתקיף לה ר' אבין בכל. הצדי"ק בטעות וצ"ל מ"ס וסובב על רב מ"י הכי כמי מן להוציא ר' חנ"א בגדתאה, אי רבה בר אבוה ג"כ מסמן על האב ובן כן כ"ל אם גם הוא דוחק.

טז ע"ב ולא הותר ולא תותר אכילת וטומאה טומאה יחיד ויחיד לצבור סימן גם כאן מקום הסימן להקדים לפני הקושיות של רבא בר אהילאי כמו בכ"מ קודם הענינים.

מט ע"ב הקש וגזירה שוה קל וחומר סימן. על האמר בסמוך הקש אין חוזר ומלמד מהקש. מה שילמד מג"ש. חוזר וללמד מקו ואופן לימודיהן עד דף כ"א.

סט ע"א קן חפן סימן ראשי וסופי המלות קדשים בחוץ חולין בפנים ותוך' ועיין בהגהות לש"ס בשם בעל צ"ק ויש כאן חסר כי קן לכל חפן.

מנחות

ב ע"ב סימן עולה עולה מלק ומילה חטאת העוף קדשי קדשים קלים כון על הקושיות שם ולקח מכל קושי' ב' תיבות וכפל

מלת עולה על שלה מלק ועל שלה שמילה דמה ועל שאר הענ״ייס שהקשה עוד שם לא לקח מלות בהסימן.

ה ע״ב סימן רקיח מר אדא לשישיה סימן זה לריך פי׳ לפי הנראה קובב גם כאן על שמות חכמים המחרלים את הקושי׳ מה אם חשבת אשר עד״ז ר׳ ר״ב שאמר מה״ע תוכיח ק׳ ריש לקי״ש מפטם הקטרת ולפ״ז על מה כווס האותיות י״ח ודוחק כי ק׳ קובב על ר׳ עקיבא דאמר ספיחין אסורין, י׳ על רב אשי, ח׳ על רב אח״א שאמר לר״ע כמי לפריך בפרט שתחסר המלה בסימן על ריש לקיש, גם דוחק שמלת רקיח הוא טעות ול״ל תוכיח ומקום הסימן לפני התירון מר בר דרבינא אשר מלת מר על מר בר דרבינא, אדא על התי׳ של רב אדא בר אבא לשישיה אשר ל״ל שישא על רב שישא ברי דרב אידי, או שי הראשון על רב שישא שי השני על רב אשי שאמר משום דאיכא למימר מעיקרא דדיכא פרכא ותחת ה׳ במלת לשישיה ל״ל ח׳ וקובב על רב אחא על כל פנים לריך סימן הזה פי׳ ותיקון.

יט ע״א סימן כהן יקמל. ענייני הקושיות כ״ויר ח׳ודה מל׳ורע י״והכ ק׳רבנות מ׳נחה ל׳חם הפנים.

כ ע״א אשבן טמא סימן. א׳מרים אי׳ם׳ים ב׳חון כ׳והר ט׳ומאה מ׳עילה. ועל האלי״ף עיין שם בתוס׳ בשם הר״ת ומה שכתבתי בהקדמה.

מב ע״ב סימן כגשם ג׳ילא ש׳בלילתא מ׳ רגלים וכף אות הראשון אין אין שייכות בענין והוא רק לשון הנביא ויבא כגשם לנו (הושע ו׳ ג׳).

נה ע״ב כתשון ושחט עוף בפסח סימן. הדרשות מאותו.

סה ע״ב של ר׳ אליעזר קופר ר׳ יהושע מוכה ר׳ ישמעאל מעמר רבי יהודה למעה סימן. הדרשות שם.

סח ע״ב סדר הגלא גל פיל סימן ל״ל הגלה גללי וקובב על האיבעיות של רמי ברחמא ואם גם בתוכם איבעי מרבא ולבסוף עוד משאר אמוראים לא כוית אלא לסמן האיבעיות של רמב״ח.

ע ע״ב סימן למורים מדת עלה שיש שכן דדמ״ח דאי חלש מותר תמורה בחוץ חזקיה הפריש חמאת לאחר יותר עיין הקדמה כי רק באיזה סימנים העיר בעל הגהות לש״ס אשר בתוכם במקום הזה עיין בלד הש״ס ולדעתי לפי שכתבתי שלפעמים סימן מורכב משמות החכמים וגם מתוכן דבריהם אשר עד״ז

יש כאן ערבוב והיפוך המלות משגיאות המדפיס ובעל המסמן
כיון על הקושיות שיש א) למדין לפני רבי וליתא לחם וליתא
אי הך. ב) וליתא בהמה ולחם וליתא אי הך ג) אמר רב
לוי לרבי וליתא בהמה ולחם ד) יתיב ר' יצחק ה) רב עילא
אלש וכו' אם איתא לדרב יוחנן ו) מתקיף רב שישא אם
איתא לדחזקיה ז) אמר רב אשי לרב כהנא אם איתא לדרב
יוחנן ח) רבינא איקלע למדהוריא וליתי בהמה ומעתה על
חכמים אלו ותוכן דבריהם סובב הסימן למודין צ"ל למדין.
מדת תוכן הקושי' ליתי בהמה ולחם ובראשי
אי ד'קיימי ת'ודה והמ"ם על הקושי' אי דקיימי תמ'ורה רק
להמכנעת ב' אותיות ת"ו דומות לקח המ"ם מן תמורה או
שהוא סוף האות מן לחם' עלה אלש חוץ ג' מלות אלו
בהסימן שייכות יחד וסובבות על המאמר ר' ע'ילא א'לש
ויתבי וקאמרי אם איתא לדר"י דאמר אזן וכו' ומלת על
על השם עילא וכן על הפעל על לגביה. שים חזקיה
שייכים יחד וסובבים על מתקיף רב ש'ישא אם איתא לדחזק'יה
שכן כוון על ר' יצחק בר ש'מואל בר מרתא קמי' דרב נחמן
אשר הש"ן על שמואל ובמקום הבי"ת צ"ל מ"ם וסובב על
מ'רתא והנו"ן הוא מן נ'חמן ואו דהבי"ת שייך לקמן למלת
דאי אשר צ"ל בדאי פי' ב'ריה דרב אידי או שסובב על
מה דאמר רב אשי לרב כהנא אם איתא לדרב נחמן אשר
הש"ן של רב אש"י ר' כ'הנא ור' נחמן אשר עד"ז נכון
שכן דדמ"א דאי סובבים על הך דיתיב ר' יצחק ויש כאן
טעות וצ"ל כמו לעיל ולעשות שיטי לקח האותיות כפשוטו
ד'קיימי ת'מורה ד'קיימי ת'ורה וצ"ל דמלת מדת אשר לקח
כאן הדלי"ת מן תוד'ה ובמקום דאי צ"ל ואי בוי"ו ובכי
הבא' המפואר מו"ה נחום כ"י אמר דצ"ל לחמה ואי אשר
הוא לשון הגמ' לחמה ואי ובשביל שלקח לעיל רק ראשי
התיבות נקט כאן המלות שלמות. אלש בארתי. מותר תמורה
על הך דקאמר רבי ללוי מותר דתודה ותמורה וכי מפרישין
תחלה למותרות. בחון פירשתי וגם חזקיה. הפרש חטאת על
הך דקאמר רב אשי לרב כהנא אם איתא הפרש חטאת
לאחר זמן או כמ"ש המגיה לש"ם והנכון שכון על מה

שהקשה ליתי בהמה לחריתי וכו' ולידך לתוי ומשני הגמ' התורה אמרה אשר לא תדור ומלה יותר מן האותיות של הפסוק תדור אשר תחת היו"ד ד' ומלה לאחר הוא קושית הגמ' תהוי לאחריות ומלת יותר אשר כמו שאמרנו תדור הוא תי' הגמ' ועל כל פנים סימן הזה מן הקשים לבדיקה וצריך תיקון וביאור.

פז ע"ב סימן חלי חביתי שלתן. ג' עניים אשר בעי רמי בר חמא מר' חסדא.

צט ע"א סימן בעל קרח ושכח מאמרים של ריש לקיש ויש בסימן זה תוכחה ע"י ביטול תורה קרח אח"כ ילבסוף שכח.

קן ע"א סימן יחיד בגלל לבונה בלג מקמן אופני הספיקות.

שם ע"ב סימן עלים זהב יין עולה תודם שור עיין הקדמה כי רק פה מלאתי סימן למשנה ולא בשום משנה אחרת בש"ק ובעל המגיה לש"ס כתב סימן לראש המשניות אשר בכולן הרי עלי, ולפי מה שכתבתי בחיבור מבוא המשנה הטעם על המשניות אשר לפעמים ארוכות ולפעמים קצרות וגם שבמשניות אשר לפנינו בש"ק בבלי אין כן בש"ס ירושלמי וגם לפעמים שונות כמו בסדרי משניות עם הברטנורה ובפי' המשניות להרמב"ם אשר עד"ז היתה כאן רק משנה אחת אשר בה היו כל דינים אלו באומר הרי עלי אשר עד"ז אין להקשות למה לא כתן הסימן מיד במשנה הראשונה שמתחלת ג"כ בהרי עלי עשרון.

שם סימן קמץ ש"ע לדעתי במקום הש"ס במלת הסימן קמץ צ"ל כ"ז אשר בכקל ב' אותיות אלו מתחלפות ע"י טעות המדפיסים לאות מ' וסימן הזה סובב על שמות האמוראים חזקיה יוחנן ז'עירי פ'דא ש'מואל אושעיא אשר לפ"ז צ"ל ק כ ז פ ש ע בסימן ולולא כן בכל הדחוקים שבסימן זה יהיה ראשי תיבות ותוכן הירוליהם יחסר עכ"פ אות אחת מהסימן.

בכורות

ל ע"ב סימן חבר תלמיד תכלת מכס חזר גבאי בעלמו עניי דחנו רבנן.

חולין

ד ע"א סימן מכנים אימאל בזכרים. עיין תוס' שם ד"ה מכנים ומש"כ בהקדמה.

ה ע"ב סימן נקלף שמות חכמים יוחנ'ן יעק'ב ל'וי בר קפ'רא כי דוחק לומר שסובב על ד' מקומות במס' חולין שמאלתו בר קפרא, פה, דף כ"ז תני בר קפרא, מ"ח מוח ג"ח כל איסורין שבתורה במאה אמר לפ"ז נ' נ'מנו, ק' כל איסורין שבתורה במאה ולקח הסמוס מאה באות ק' כמו שמאלתו תחת השיעורין מאה שיש גם באותיות ק' ס', ל' הטיל בעוף לעוף. פ' מוח אמר שם פולין מלבד שצריך עד"ז נקלף נראה יותר שסובב על שמות החכמים.

יא ע"א סימן זמן שבא מכנש. ראשי תיבות מן החכמים שהוכיחו רוב מן התורה אלעז'ר מ'ר ברי דרבינא ר' נ'חמן רב ש'שת ברי דרב אידי. רב'ה בר רב שילא ר' אח'א בר יעקב ר' מ'רי ר' כ'הנא רבינ'א רב אשי וגם בסימן הזה יש קצת רמז סוף הכבוד לבא.

יט ע"ב סימן כבד. רבי אב'א ר' כ'הנא ר' יהודה אמר לפ"ז צ"ל בכ"ד ב"ת כ"ף דל"ת.

כז ע"א כמ"ש סימן. רב כ'הנא ר' יימר ר' ישמעאל שהביאו פסוקים על שחיטה מן הצואר. ולא הביא אות על ר' חייא שאמר שמ"ה מן וערכו וכן דרשות אחרות.

שם ע"ב סימן נתבצל דם במליקה. מלות הענינים מן הקושיות על הדין דאין שחיטה לעוף מה"ת.

כח סימן שחט חצאין גרגרת פגימה דחטאת העוף. הדינים שמובאים שם בת"ש.

שם ע"ב סימן חצי קטינא גרגרת פגימה. ג' מלות מהענינים בת"ש וקטינא שם החכם שאמר ת"ש והביא מלת הענין ולקח שם המקשן.

כט ע"א הכש פשח סימן. ראשי תיבות של בעלי המתרצים ר' הושעי' ר' כ'הנא ר' ש'ימי בר אשי ר' פ'פא ר' אש'י אשר צריך פירוש

על מה סובב האות האחרון ח' בסימן. ולפי הנראה סובב על ר' שמעון בן לקיש שסובר ריאה בחולין וסיפא בקדשים ולפי שהביא מקודם אות ש"ן על רב אשי לכן לא לקח כאן השי"ן מן ר' שמעון והביא החית ממלת קרלו ומירק אחר או צ"ל תי"ו במקום חי"ת וסובב על מלת תמיד שם אשר עד"ז היא סימן מורכב. ואפשר לפי דרך בעל המסמן להביא האב במקום בן השייך בפרט כאן לפי שלקח השי"ן מן רב אשי צ"ל לפ"ז במקום חי"ת למ"ד או קו"ף שדרכו להביא מן לקיש ודוחק שהחי"ת סובב על חולין בריאה.

מ ע"ב כנן סימן. רב נחמן ר' עמרם רב יצחק.

מג הלכות חבר כזית מרה וקורקבן סימן. ענינים של ריב"ל אמר ר' יוחנן.

שם ע"ב דרס חתיכות בסכין שמאה סימן. עניני הקושיות על עולא.

מו ע"ב אהיכא סומקא דיבש גילדי סימן. הדינים של רבא ומטעם שרבינא חולק על רבא שמחלק בין האדימה מקלחה לכולה ובפרט שהדין אדום בריאה כבר נתחדש מר' נתן עיי"ש בתוס' וראשונים לכן לא מרמז בעל המסמן על הך דין המוקדם ראיה שהאדימה והא דלא מרמז גם על השאר דינים של רבא בדיני ריאה שלא היה בהם מקום לטעות ושכחה.

קב ע"א סימן שמואל שילא שימי. לפי דרך בעל המסמן לפעמים להביא האב במקום בן ובפרט כאן שהאבות רבה דומין וגם שם רבא יש לטעות עם רבה.

קיג ע"א סימן בשרא דמנח כפקותא. ג דינים של שמואל: אין הבשר יוצא. אין מניחין בשר מליח. השובר מפרקתה אשר צ"ל במקום כפקותא מפרקתה כי דוחק לומר שכוונת כפקותא שנפיק דם ויוצא אח"כ ע"י מלח אשר הוא כנגד האיבעי' של הגמ' או דילמא לדידי כמי אסור אשר כן הוא לפסק הלכה לכן יש לתקן כמו שאמרנו.

קיד ע"ב סימן שבת חורש וכלאי זרעים אותו ואת בנו ושילוח הקן. עניני קושי' הגמ' ול"ל חורש ברי"ש.

במסכת ערכין ותמורה לא נמצא סימן.

כריתות

כו ע"א סימן יולדות מזורע מיד שוטה בעגלה. תוכן הקושיות שם דהאי יוה"כ מכפר.

שם סימן גנב ששלן עיין רש"י שימן שמותם עיין ערוכין ט"ז לשה"ר שפיכות דמים שבועת שוא גלוי עריות גסות הרוח גזל צרות עין ואם גם דרך בעל המסמן באותיות דומות לקחת אות אחר מהמלה בסימן כאן יצא מדרכו ולפי סדר המלות גם האותיות צריכות מהופך בסימן.

במסכת מעילה ותמיד לא נמצא סימן.

נדה

ג ע"ב שולים בדוקין מכוסין בזוית סימן. מקומות שב"ש וב"ה מודים ופליגי חזקיה ור' יוחנן.

סו ע"א תבעוה כתר בחמין לטבול במים ע"ג כמל סימן. מלות הדינים שאמר רבא שם ועל הך דקאמר אמימר בשם רבא לא תחוף אלא בחמין ועל הדין שאמר ר' שמואל בר' יצחק און מכמל עיין תוס' ד"ה אשה בשם הר"ת. ולפי הגמ' להקדים בסימן קמטים ואח"כ לטבול ועיין בה"ג דף ס"ד ע"ב תבעו כתר וחמין למדה לטבול על גבי כלים סימן.

תיקונים והשמטות

לד 1 שורה 8 תחת פ ר ש קרא ב פ ר ס.
„ — „ 9 „ ק״ז „ כ״ו
„ 3 „ 2 „ Pecuna „ Pecunia
„ 5 „ 30 „ הוצא „ הוצאו
„ 6 „ 17 „ שפרי „ ספרי
„ — בהגהה 7 „ דכא „ דלא

„ 7 שורה 32 אחר מלת י״ג) יש להוסיף: „ועיין ירושלמי שקלים פ״ד ה״ג מניחי ספר העזרה שהיו נוטלין שכרם מתרומת הלשכה וכן במשנה מ״ק פ״ג אין מניחין אפי׳ בספר העזרה ותרס״ו וירושלמי סנהדרין פ״ב כותב לו ס״ת ומגיהין אותו מס״ת של כהנים כי באורך הזמן נפלו גם בו טעיות ופי׳ מגיהין מתקנין כיון שהוא כבר ורק תיקון צריך.״

לד 8 שורה 25 תחת ר״ה קרא י״ט
„ 9 „ 1 „ מתקן „ מהרין

„ 10 „ 18 אחר מלת אסמכתא יש להוסיף: „רק באיזה מקומות ע״ד שהבאנו ושערו ע״ז המפורשים לרוב, ולפעמים גם מפורשי הש״ס לא ירדו לכוונת הגמ׳ בענין דרשות מפסוקים, עיין ירושלמי פסחים פ״ד על המשנה הל׳ ו׳ הלילה (ליל י״ד ניסן לענין עשיית מלאכה) ב״ש אוסרין וכו׳ הא יום אסור רבי אלעזר בשם רבי הושעיה יום פסח היא לד׳ ע״כ. וכתב המפרש דכתיב זבח פסח הוא לה׳ וקרא יתירא הוא אלא לומר לך יום שמחה זבח הוא יהיה לד׳ והיינו כולא יומא, אשר פי׳ זה רחוק כי בפסוק הזה לא נזכר מלת יום להוציא לילה. רק באמת כונת ירושלמי על הפסוק ותחגם הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לד׳. פנחס כ״ח ט״ז אשר מפורש כי ביום י״ד פסח לד׳ פי׳ יום שמחה וזבח הוא יהי לד׳ והיינו כולא יומא לענין עשיית מלאכה. וכן בבבלי פסחים קט״ז ע״א אמרו על הלל שהי׳ כורך וכו׳ שנאמר על מצות ומררים יאכלוהו אשר לפי הגיון בגד ש״ם במדבר ט ולא הביא הפסוק מוקדם שמות יב ח ומצות על מררים יאכלוהו, ואם גם שמצאנו לפעמים פסוק מאוחר תחת מוקדם עד״מ חולין קל״ט ע״ב מנא קן בראש וכו׳ והאדמה על ראשו אשר בציון הש״ם שמואל ב ט״ו ולא מהפסוק המוקדם והאדמה על ראשו שמואל א׳ ד׳ יב׳ הוא באמת ע״ד זרות ועיין נוב״י מה״ת א״ח תשובה פח, קלא, קלט. והנה ברשב״ם כתב מדלא כתיב יאכלו אותו, ולא ידענא דהפסח קאי דכתב לעיל ואכלו את הבשר שמבואר דבאמת לפי דבריו סובב על הפסוק שמות י״ב אשר ראש הפסוק ואכלו את הבשר משא״כ במדבר ט׳ אשר מלבד יהי טעות בציון הפסוק בש״ם גם הנוסחא מן ההגדה כן עשה הלל וכו׳ לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים היה מתוקנת דל״ל ומצות על מררים יאכלוהו, רק באמת לענין הלומד יובן כי הנוסחא נכונה וגם ציון הפסוק בש״ם טוב ומן הפסוק על מצות

ומררים במדבר ט נראה ללמד הלכה זאת יותר כינו מן הפסוק שמות יב וכן משמעות כל המפורשים ודברי רשב"ם ל"ע ועיין פסחים ק"כ אמר רבא וכו' מ"ש מרור דכתיב על מצות אשר ג"כ מן הפסוק במדבר ט ועיין רא"ש, וברב אלפס דפוס פ"ב הפסוק ומצה על מרורים מן הפסוק שמות יב. וכן במ"ס זבחים ל"ו ע"א מ"ט דר"י אמר ר' אליעזר תרי קראי כתיבי בנותר כתוב אחד לא תותירו ממנו עד בקר וכתוב אחד אומר לא יניח עיי"ש ברש"י חד בפסח וחד בתורה. ובתוס' שם האיך ילפינן שאר נותר מפסח אשר באמת הך פסוק לא תותירו ממנו עד בוקר ג"כ בזבח פ' אמור כב ל ורק בטעות נרשם בש"ס שמות יב' הסובב על פסח וצ"ל ויקרא כ"ב וע"ז לנכון מה שאמרו שם ליתא קרא לא תותירו מאי לא יניח, וכן הוא ברמב"ם בפי"ח מה' פסולי המוקדשין הלכה ט' אסור להותיר מבשר הקדשים לאחר זמן אכילתן שנאמר בקרבן תודה לא תותירו ממנו עד בקר וה"ה לשאר קדשים אשר המקור כמו שכתב הכ"מ בת"כ פ לו. ולדעתי מש"כ שם הרמב"ם בהלכה ז והמותיר אין לוקה שהרי הכתוב נתקו לעשה שנאמר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו אשר לפי הכ"מ ומל"מ סובב על הפסוק פ' בא שמות כי איך ילפינן שאר נותר מן קרבן פסח כקושי' תוס' וצריך להביא שנאמר והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף ויקרא ז' יז' וכן הוא ברמב"ם כ' יש מה' פסולי המוקדשין הלכה א הנותר מצות עשה לשורפו שנאמר והנותר מבשר הזבח ועיין סמ"ג וספר החינוך ואין להאריך:

צד 10	שורה 19	תחת אדעתי	קרא אדעתיה
„ 11	„ 3	„ ערוך	„ ארוך
„ 12	„ 23	„ במהסורה	„ כהמסורה
„ 14	„ 7	„ הלמידים	„ תלמידים
„ 16	„ 22	„ ומלאלה	„ ומלאכה

DIE MNEMONOTECHNIK

DES

TALMUDS

EINE HISTORISCH-KRITTISCHE UNTERSUCHUNG

VON

JACOB BRÜLL

RABBINER IN KOJETEIN.

WIEN, 1864.

VERLAG DES VERFASSERS.

